

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Katedra za muzeologiju

Muzealizacija Pustinje Blaca

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Darko Babić, doc.

Studentica: Lukrecija Guić

Zagreb, lipanj 2016.

UNIVERSITY OF ZAGREB

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Department of Information and Communication Sciences

Sub-Department of Museology

Musealisation of the Blaca Desert

(Blaca hermitage)

M.A. Thesis

Supervisor: Darko Babić, PhD

Student: Lukrecija Guić

Zagreb, June 2016

Sadržaj

Uvod	5
1. Brački samostani i pustinjaštvo na otoku Braču	6
2. Povijest Pustinje Blaca	10
3. Upravitelji Pustinje Blaca.....	19
3.1. Posljednji upravitelji Pustinje	24
4. Arhitektura i organska struktura objekata Pustinje Blaca	26
5. Pustinja Blaca kao muzejska ustanova.....	29
6. Eko-muzej: muzealizacija i revitalizacija Pustinje Blaca kroz noviji muzejski koncept	36
7. Kulturni turizam – Pustinja Blaca u kontekstu hrvatskoga kulturnog razvitka.....	49
8. Moj posjet Pustinji Blaca	56
9. Zaključak.....	59
10. Literatura	60
11. Prilozi	62

SAŽETAK

Pustinja Blaca jedinstven je spomenik kulture, nekadašnji slavni glagoljaški samostan i pustinjačko prebivalište, kasnije zvjezdarnica, a danas poznati muzej na južnoj obali otoka Brača, između Bola i Milne. Ovaj prirodni i kulturološki fenomen zapravo predstavlja kompleksan eko-muzejski sustav, još u najvećoj mjeri dobro očuvan, a uvršten je i na Pristupnu listu kulturnih dobara UNESCO-a. Začetak Pustinja Blaca bila je kamenom pregrađena pećina, prvo sklonište poljičkih svećenika koji su, bježeći pred Turcima, stigli na otok Brač u 16. stoljeću. Uza strmu liticu u dnu kanjona pustinjaci su dozidali crkvu i samostan, stambene i gospodarske zgrade, a prostrane šume pretvorili u bogate vinograde i maslinike. Sve to predstavlja jedinstven sklop arhitekture i krajolika koji se održao preko četiri stotine godina. Od 1994. godine Pustinja Blaca djeluje kao muzejska ustanova u sklopu Centra za kulturu Brač, koji je nositelj izrade i realizacije projekta revitalizacije Pustinja Blaca, s osnovnim ciljem zaštite i valorizacije tog iznimno vrijednoga spomeničkog kompleksa. Projektom obnove i zaštite predviđena je potpuna sanacija muzejskih zgrada te prilagodba gospodarskih objekata. Daljnja su nastojanja usmjerena prema tome da se omogući očuvanje, vrednovanje i predstavljanje cjelokupne baštine Pustinja Blaca u vjerskome, muzejskome i gospodarskome smislu domaćoj i svjetskoj javnosti.

Ključne riječi: muzealnost, muzealizacija, revitalizacija, eko-muzej, muzej na otvorenom, kulturna baština, kulturni turizam

SUMMARY (ABSTRACT)

Blaca hermitage, also referred to as the Blaca monastery or Pustinja Blaca in Croatian, represents a unique cultural monument, once Glagolitic monastery, later an observatory, and today a well-known museum located on the southern side of the Island Brač. This natural and cultural phenomenon indeed represents a complex eco-museological system which was added to the UNESCO World Heritage Tentative List in 2007. It all began in a stone cave where two monks of the Croatian Glagolitic Order found their shelter fleeing from the Turks in the 16th century. The monks established the monastery of Blaca and built a church. The monastery was in use for over 400 years, and the area surrounding the cave was cultivated by the monks during that time. Blaca hermitage is a national treasure and one of the most unique museums in Croatia which has been functioning as a museum within the Centre for culture Brač since 1994. This Centre conducts the project of the Blaca hermitage revitalization and conservation with primary aim to restore its buildings and to adapt out-houses. Its further goal is to enable preservation, valorization and presentation of the Blaca hermitage total heritage in religious, museological and economic sense to both local and foreign public.

Keywords: museality, musealisation, revitalization, eco-museum, open-air museum, cultural heritage, cultural tourism

Uvod

Bračka Pustinja Blaca jest izniman primjer kulturne i prirodne baštine u Hrvatskoj, koji je zbog svoje višestoljetne očuvanosti prepoznat kao značajan i jedinstven primjer u regiji. Taj se jedinstveni sklop arhitekture i krajolika održao puna četiri stoljeća te danas svjedoči o prošlim vremenima i tradicijskom načinu života. U posljednja tri desetljeća provedeni su opsežni konzervatorsko-restauratorski radovi na muzejskom kompleksu, dok se u posljednjih sedam, osam godina provode aktivnosti integralne zaštite u sklopu šire definiranoga programa *Eko-muzej Pustinja Blaca*.

Revitalizacija ovako važnoga spomenika kulture i jednoga od ponajviše jedinstvenih muzeja u Hrvatskoj zanimljiv je izbor istraživanja i prikupljanja podataka koje pretpostavlja diplomski rad. Dodatna mi je motivacija činjenica da je 2015. godine *Eko-muzej Pustinja Blaca* bio prvi hrvatski kandidat za prestižnu nagradu Landscape Award. Radi se o nagradi koju Vijeće Europe svake dvije godine dodjeljuje projektima lokalnih udruga i organizacija koje Vijeće prepoznaje kao uzorne primjere u očuvanju i prezentaciji vrijednosti krajolika. *Eko-muzej Pustinju Blaca* za nagradu je prijavila Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u suradnji s Centrom za kulturu Brač. Iako je prošlogodišnja nagrada pripala Mađarskoj, Pustinja Blaca dobila je priznanje žirija.

Ovaj se diplomski rad bavi muzealizacijom Pustinja Blaca, prvenstveno obrađujući pojmove kao što su eko-muzej, muzej na otvorenom, kulturni turizam i kulturna baština.

U prvome dijelu rada bit će govora o bračkim samostanima te korijenima i povijesti Pustinja Blaca kako bi se stvorio jasan kontekst i povijesno-društveni okvir unutar kojega je blatačka zajednica postojala i djelovala. Drugi dio rada posvećen je Pustinji Blaca u današnjemu vremenu, prvenstveno u razdoblju od 1972. godine do danas; bit će govora o radovima provedenima u svrhu revitalizacije, kao i o planovima i idejama za budući razvoj potonjega eko-muzeja.

Svrha ovoga rada jest pokazati bogatstvo kulturne povijesti koju Pustinja Blaca utjelovljuje te osvijestiti važnost njezine uloge u kulturno-turističkoj ponudi Hrvatske.

1. Brački samostani i pustinjaštvo na otoku Braču

Na Braču su samostani građeni još u doba ranoga kršćanstva. Riječima I. Marinkovića, brački kroničar Andrija Cicarelli navodi postojanje „sedam samostana u to doba; na plažama Murvice, u Postirama, treći na brežuljku Brig iznad Postira, četvrti u dolini Lovrečina, peti u uvali Stipanjska pokraj Pučišća, šesti u Nerežiškom polju, a sedmi u Poveljima. O tim samostanima ne znamo ništa pouzdano. Arheološka istraživanja potvrđuju postojanje nekih objekata na ovim lokalitetima“. (Marinković 1993: 5) Još se ne može utvrditi jesu li tamo bile samo crkve ili i samostani.

U Poveljima je već u 12. stoljeću na mjestu starokršćanske bazilike sagrađen samostan benediktinaca. „Danas kao samostani u funkciji postoje još samostan dominikanaca u Bolu, osnovan 1475., te samostan franjevac u Sumartinu, osnovan 1747. godine. Kao spomenici kulture postoje još objekti bivših samostana pustinjaka u Blacima¹ i na području Murvice.“ (Ibid.) U Blacima su potpuno sačuvani gotovo svi građevinski objekti s inventarom te dio poljoprivrednih dobara. „Na području Murvice postoje ruševni i zapušteni objekti, tri samostana picokara, Dutić, Silvio i Stipančić te samostan pustinjaka Dračeva Luka.“ (Ibid.)

Pustinjački su samostani poseban isječak bračke kulturne, duhovne i gospodarske povijesti. Rijetkost su u našim krajevima i nedovoljno poznati široj javnosti. Pustinjački samostani u Murvici i Blacima osnovani su kad i samostan dominikanaca u Bolu i to na središnjemu dijelu južne strane otoka, udaljeni samo nekoliko kilometara jedan od drugoga. Ipak, potpuno se razlikuju u bitnim značajkama. Pustinjaci su živjeli u izolaciji na osami, radeći fizičke poslove i živeći od plodova tog rada. Pustinje zapravo nisu ni bile samostani u punom smislu te riječi; bile su to, piše Marinković, „svojevrne zadruge svećenika i laika koji su živjele na osami izvan naselja. Živjeli su po pravilima kojih su se držali u svakodnevnome životu. Tijekom svoga postojanja, u razdoblju od 15. do 20. stoljeća, na ovim su prostorima stvorili znatna gospodarska i kulturna dobra potpuno specifične prirode“. (Ibid.)

U tom smislu prednjače Blaca jer je riječ o samostanu koji se najduže održao i dostigao najveći domet.

---

¹ Blaca se dekliniraju: Blaca, Blataca, Blacima... blatački.

D. Vrsalović zapisuje: „Slični bjegunci kao što su bili blatački² glagoljaši osnovali su 1512. svoju pustinjačku zajednicu u Dračevluci kod Murvice. Prvi doseljenici bili su Toma i Luka iz Poljica, koji su prodali svoja imanja u Primorju i nastanili se u predjelu Dragonjine spilje. Živjeli su po pravilima sličnim onima pustinjačkih zadruga, u dobrim i prijateljskim odnosima s blatačkim svećenicima, baveći se poljoprivredom i stočarstvom“. (Vrsalović 1968: 271)

„Dekretom biskupskoga ordinarijata, Blaca i Dračevluka postale su 1858. kapelanije, i to Blaca za sva okolna naselja, za Smrku, Obršje i Dragovodu, a Dračevluka za selo Murvicu. Tom prilikom kapelanija u Blacima bila je podvrgnuta župi u Nerežišćima, a kapelanija u Dračevluci župi u Bolu, na osnovu molbi tadašnjih stanovnika.“ (Ibid.) U blizini Dračevluke „nalazio se samostan Dutić, a nedaleko od tih samostana, prema istoku, nalazili su se ženski samostani-eremitaže tzv. *picokara*, koji su živjeli po uredbama reda sv. Frane“. (Ibid.) To su samostan Silvio i samostan Stipančići.

O radu i djelovanju augustinaca na Braču nemamo mnogo podataka, ali se zna da je redu sv. Augustina početkom 17. stoljeća pustinjacima bila ustupljena crkva sv. Stjepana, s pripadajućim kućama i zemljištima, koja se nalazila u blizini današnjih Pučišća, uz uvjet da se vrati pučiškoj župnoj crkvi ako nestane njihovih otaca, što se i dogodilo 1791. godine. Crkva sv. Stjepana danas je grobišna crkva Pučiščana. (Ibid.: 272)

U 12. i 13. stoljeću u svijetu su se „počele javljati razne vjerske sekte i novi heretički pokreti koji su ugrožavali jedinstvo crkvene organizacije pa je crkva tražila nove mogućnosti za njihovo suzbijanje“. (Ibid.: 272) U tu su se svrhu osnovala hijerarhijski organizirana dva nova prosjačka reda, dominikanci i franjevci, koji su ubrzo prodrli u naše krajeve kako bi „regenerirali zamrli duh katoličanstva u Bosni i u Hrvatskoj“. (Ibid.: 272) Dominikanci, kao *Red braće propovjednika*³, i franjevci, kao *Red male braće*⁴, bavili su se apostolskim i misijskim djelovanjem, ali i filozofsko-teološkim učenjem, književnošću i umjetnošću. Takva dva samostana, piše Vrsalović, „našla su svoje mjesto i na Braču: dominikanski u Bolu, a franjevački u Sumartinu“. (Ibid.: 273)

---

² Vrsalović u originalnome zapisu koristi izraz „blačanski“ umjesto „blatački“. Takva se upotreba pridjeva može pronaći kod još nekih autora.

³ *Ordo fratrum praedicatorum.*

⁴ *Ordo fratrum minorum.*

Zanimljivo je da je upravo fra Andrija Kačić-Miošić, poznati narodni pjesnik i sedmi sumartinski gvardijan, bio taj koji je 1747. godine „započeo gradnju novoga franjevačkoga samostana u Sumartinu, dok su ostali redovnici po otoku sakupljali milodare“. (Ibid.: 277)

Na Braču su djelovale i svjetovnjačke bratovštine koje su, osim duhovnoga i sakralnoga, imale i drugo veliko značenje za pučane jer su u njima, prema Vrsaloviću, „pronazili mogućnosti društvenih, socijalnih i političkih zbivanja; bile su jedina mogućnost sastajanja, udruživanja i djelovanja, što je razvijalo duh drugarstva i bratstva“. (Ibid.) Pripadnici bratovština „išli su u procesije, sprovode, u crkvu i na slične sakralne skupove, odjeveni u duge tunike, sa zastavama i križevima te znakovima svoga patrona na prsima. U crkvama su bratovštine imale oltare koje su održavale, ukrašavale umjetničkim slikama i kipovima, a mnoge su bratovštine i materijalnim sredstvima pomagale crkve. Svaka je bratovština imala svoje grobnice u kojima su se ukapali njeni članovi. Osim vjerskoga, bratovštine su imale i društveni karakter. Naime, ako bi koji bratim zapao u neprilike, upravitelji bratovštine bili su dužni priteći mu u pomoć i u tu svrhu sabrati dobrovoljne prinose. Posebno su brinuli o udovicama i siročadi svoje braće“. (Ibid.: 278)

U 16. stoljeću dolaze na Brač poljički glagoljaši i nastanjuju se na nenastanjenoj južnoj obali: u Murvici i u Blacima. „Te male eremitaže preživjele su u svome kratkom razvitku od 16. do 20. stoljeća tisućljetni razvitak bračkih naselja“. (Šimunović 1975: 17) Prve su im nastambe, kao i onima u dalekoj pretpovijesti, bile pećine: Ljubitovica u Blacima, Drakonjina ili Zmajeva pećina⁵ iznad Murvice. Kasnije je „radom raslo blagostanje, od primitivnih potleušica do golemih raskošnih zgrada, nabitih raskošjem, bogatstvom i umjetninama u toj divljini na bespuću“. (Ibid.) Glagoljaši su u tim pustinjama, pogotovo u blatačkoj, imali goleme posjede, brodove, ali i bogatu biblioteku i vlastitu tiskaru. U murvičkim je pustinjama redovnički život trajao do između dva rata. Danas su ondje, uza zanimljivu Zmajevu pećinu, samo ruševine. „Ona u Blacima, naprotiv, sačuvana je i zaštićena te privlači pažnju svojim raskošnim pokućstvom, štukaturama, vrijednim slikama, astronomskim spravama, kao i bogatim kolekcijama satova i oružja.“ (Ibid.)

---

⁵ Najstarija murvička pustinja zove se Zmajeva pećina (spilja), a ime joj potječe od lika zmaja koji je uklesan na zapadnoj stijeni spilje. U literaturi se može naći i pod nazivom Dragonjina pećina (spilja), prema talijanskoj riječi „drago“ – zmaj.

Pustinjacima nazivamo one kršćane, muškarce i žene, koji se, piše J. Batelja, „pred bukom svijeta i uznemiravanjem ljudi povlače u osamu, na samotno mjesto“. (Batelja 1992: 1) Oni se posvećuju „isposničkome načinu življenja, što znači da provode strogi post, priskrbuju sredstva za život radom svojih ruku, nastoje zavladatai tjelesnim porivima te kroz molitvu i čitanje Svetoga pisma razmišljaju o prolaznostima zemaljskoga života“. (Ibid.)

Budući da su ti kršćani živjeli u osami, uvriježilo se zvati ih monasima⁶. Tako, međutim, „ne nazivamo samo one pustinjake koji pojedinačno žive pravim pustinjačkim životom, nego i one koji žive u organiziranim redovničkim zajednicama“. (Ibid.)

Začetnik pustinjačkoga monaštva (koje se posebno razvilo u Egiptu i na Srednjemu istoku) bio je sv. Antun, nazvan pustinjakom i ocem pustinjaka, a živio je sredinom trećega stoljeća. (Ibid.: 2) Širenjem kršćanstva na današnjemu hrvatskom tlu, monaštvo se ubrzo nakon svoga začetka u Egiptu pojavilo i na području srednje Dalmacije, osobito na otocima. (Ibid.: 3) Otoci u Jadranskome moru od ranokršćanskoga su doba bili obitavališta ljudi koji su, zapisuje J. Batelja, „odvojeni od svijeta, provodili strog pokornički život. Osim što su se tamo osjećali sigurnima pred navalom barbara i nevjernika, ti su otoci zbog svoga reljefnoga sastava i blage sredozemne klime bili pogodno tlo za oblikovanje monaškoga života i izgradnju nastambi koje su se mogle prigraditi oko prirodnih pećina i spilja“. (Ibid.: 4)

---

⁶ grč. mónos – samac, osamljenik, povučen čovjek.

2. Povijest Pustinje Blaca

Redovnički život u Pustinji Blaca započeo je u drugoj polovici 16. stoljeća. „Kada su Turci polovinom 16. stoljeća“, piše Vrsalović, „nadirući kroz Bosnu i Hercegovinu, prodrli u Primorje i u Poljičku kneževinu, mnogi su svećenici zatražili utočište na otocima srednje Dalmacije. U početku su se nastanili u spiljama i pećinama, a kasnije su, kada su dobili dozvolu boravka, zemlje i općenito ekonomsku podlogu, gradili samostane i crkve“. (Vrsalović 1968: 269) Prema riječima Slobodana Štambuka, bjegunci iz Poljica⁷ htjeli su sačuvati svoje hrvatsko ime i svoju kršćansku vjeru. Sa sobom su ponijeli drveni lik Majke Božje poznat pod imenom Gospa Blatačka. Napominje zanimljivost vezanu uz Gospu: „Taj je drveni kip jedino što je preostalo kao uspomena nakon požara⁸ koji je poharao Blaca. Neizgorjela Gospa!“ (Batelja 1992: III) Nadovezat ću se i kratko osvrnuti na te riječi kako bih istaknula još jednu zanimljivost koja je bliža današnjici: naime, prve subote nakon Velike Gospe koja se slavi 15. kolovoza, u Pustinju tradicionalno dolaze hodočasnici slaveći blagdan Gospe Blatačke. U procesiji u kojoj sudjeluje više stotina Bračana i njihovih gostiju nosi se upravo Neizgorjela Gospa.

Pojedini su se poljički svećenici glagoljaši naselili na Braču i nastanili zapadno od Bola, na području Blaca, u spilji Ljubitovici, drugi u Dragonjinoj spilji kod današnjega sela Murvice, a treći u Dračevoj spilji. U Pustinji se Blaca „mogu upoznati organizacija rada i djelovanje pustinjačkih udružaba, njihova uloga u privrednome razvoju i općenito odnos komunalnih vlasti prema doseljenim eremitima“. (Vrsalović 1968: 269)

Ime Pustinje i prodoline vezano je uz pusto tlo, kamenjar, vrljetne stijene i naplavine zemlje što ih je nataložio potok koji je izvirao pokraj dva kilometra udaljenoga sela Dragovode, na čijemu su mjestu danas samo ruševne kuće bez ijednoga žitelja, a nema više niti vode u potoku. Čitav je predio ime *Blaca* dobio po nanosima zemlje i blata koje su nanosile bujice. „Današnji posjetitelj Pustinje, gledajući u suho korito, može tek pretpostaviti kako se njime za proljetnih i ljetnih kiša nabujala voda kao kanjonom ulijevala u more, plaveći blatačku prodolinu.“ (Batelja 1992: 47)

---

⁷ *Poljica*, područje istočno od Splita, nekoć administrativno-politički, a danas geografsko-povijesni pojam. Općina, župa, kneževina i republika. Izgubila autonomiju nakon što su Francuzi 1807. god. krvavo ugušili ustanak Poljičana.

⁸ Požar se zbio 1724. godine.

Pustinja Blaca „savila se poput gnijezda uza stijene brda Malo čelo na 223. metru nadmorske visine, ispod goleme stijene zvane Grad, i natkrilila prirodnu spilju Ljubitovicu. Nalazi se u podnožju ogromne izolirane stijene, na južnoj strani otoka, između Bola i Milne, na području današnje općine Nerežišća. Kada je Pustinja osnovana, naziv širega područja i lokaliteta prenio se na samostan i otad se on, umjesto prvotnoga naziva Ljubitovica, zove Pustinja Blaca“. (Ibid.: 48)

Eremitažu⁹ ili pustinjski stan Blaca (najčešće se naziva *Pustinja Blaca*, iako nema veze ni sa kakvom pustinjom, nego s pustinjacima) osnovala su dva poljička, glagoljaška svećenika, Matij(a) (Matej) Tomašević¹⁰ iz Duća i Grgur Martinović iz Zvečanja. (Kečkemet 1998: 52)

Oni su, bježeći iz Poljica pred Turcima 1550. godine, doselili na Brač u predjelu Blaca i podnijeli molbu nerežiškome nadpopu¹¹ don Jurju Drivodiliću da im u spomenutoj blatačkoj dolini dodijeli neka općinska zemljišta, vinograde i pašnjake, koje je on uzdržavao i uživao. Nadpop je njihovoj molbi 1551. godine i udovoljio te im neke zemlje dao na uživanje, a spilju Ljubitovicu, oko koje su tijekom stoljeća dograđivane zgrade i sagrađena crkva, za stan. Štoviše, nadpop je 6. prosinca 1565. kod bračkoga kneza izborio cijelu dolinu Blaca i to „s vrha planine do podanka drugoga brda i svu zemlju koja leži u prodolu Blaca među spomenutim međama, da uživaju, obrađuju i odlučuju po svom nahodanju“. (Miličević 1897: 88) Poslije te kneževe dozvole „darovao im je nadpop Juraj Drivodilić pismom od 23. siječnja 1588. sve te zemlje da na njima sagrađe samostan i crkvu, da ih obrađuju oni i njihovi baštinici „na vječita vremena“, ostavljajući im slobodno primiti onoliko svećenika koliko to budu mogli i željeli te da svake druge godine sami izabiru svoga starješinu“. (Ibid.) Riječima J. Batelje, „navedena je darovnica ozakonjenje već postojećega života u Pustinji Blaca“. (Batelja 1992: 50) Nešto prije kneževe dozvole, hvarski je biskup 1579. godine blatačkim pustinjacima izdao naredbu da moraju u crkvenome pogledu ovisiti o njegovoj pastirskoj vlasti pa „nalaže u smislu svete poslušnosti svima svećenicima, klericima i drugim crkvenim osobama da posluh i poštovanje u duhovnim i vremenitim stvarima moraju iskazivati hvarsko-bračkome biskupu i njegovom generalnom vikaru nadpopu u Nerežišćima, uz kaznu progona“. (Miličević 1897: 88)

---

⁹ Od talijanskoga *l'eremo*, označava pustinjakovo obitavalište, isposničku ćeliju, usamljeno mjesto ili kućicu.

¹⁰ Matij ili Matija Tomašević, ovisno o izvorima: prema D. Kečkemetu, Tomaševićovo ime glasilo je Matij (Kečkemet 1998: 52), kao i prema T. Bužančiću (Marinković 1993: 79), a prema D. Vrsaloviću Matija. (Vrsalović 1968: 269)

¹¹ *Nadpop* ili *natpop*, ovisno o izvoru, a ponegdje se koristi i suvremeniji naziv *nadžupnik*. (Batelja 1992)

Drugom ispravom od 20. lipnja 1590. biskup Petar Cedulin „dozvolio je svećeniku Petru Vitačiću i svima u Pustinji osnivanje pustinjačke udružbe, izgradnju crkve i samostana te im dopustio da u njemu stanuju, mole se i obavljaju pokoru“. (Ibid.: 90)

Tim ispravama, dozvolama civilnih i crkvenih vlasti, piše Kečkemet, „bili su udareni temelji pustinjačkome samostanu i njegovu daljnjem razvitku pa je s vremenom samostan ekonomski ojačao i proširio svoje posjede, a obitelj je brojila do pet svećenika i jedanaest drugih družbenika. Tomašević i Martinović pred pećinom su sagradili pustinjački stan s gospodarskim zgradama i počeli se baviti poljoprivredom. Broj svećenika i laika povećavao se novim pridošlicama, uvijek iz Poljica, a s vremenom su kupovali nove zemlje, krčili šumu i makiju, kamenjar privodili kulturi, sadili vinograde, maslinike, voćnjake, gajili stoku, pčele, trgovali i razvili veliko i napredno gospodarstvo, osobito u vrijeme upravitelja don Ivana Nemčića u 18. stoljeću“. (Kečkemet 1998: 52) On je bio pranećak blatačkoga upravitelja don Marka Nemčića, a zaređio ga je makarski biskup (hvarski ga zbog bolesti nije bio u mogućnosti zaređiti) pa je smatran prvim latinašem u Blacima. (Batelja 1992: 80) U svojim su počecima proizvodili do 500 barila vina godišnje te brojali oko 1000 ovaca, 10 volova i 8 mazgi. Zbog takvoga su imanja „često izbijali sporovi između blatačke zadruge i nerežiških nadpopova, posebno za vrijeme župnika Defilipisa i dva Bonačića koji su svojatali pravo i kompetencije nad tom Pustinjom“. (Vrsalović 1968: 269)

No, pojedini su blatački poglavari, objašnjava nadalje Vrsalović, uspijevali takve sporove rješavati u svoju korist i to „preko Venecije, u kojoj su imali svojih prijatelja i dobročinitelja, naročito novčanim sredstvima kojima je Pustinja obilno raspolagala“. (Ibid.: 270) Predstavnici mletačke vlasti, Andrea Justinian i Otavian Valier, 28. lipnja 1609. godine bračkome knezu i njegovim nasljednicima u svim otočkim mjestima izdaju javni proglas zabrane bilo kakvoga uznemiravanja blatačkih pustinjaka. „Mora im se dopustiti da žive u miru, uz kaznu veslanja na galiji na tri godine ili izгона s otoka na deset (u slučaju kršenja)“. (Miličević 1897: 87) Blatački pustinjaci „osobito su se istakli radinošću te odgajanjem stanovnika u okolnim pastirskim stanovima. Zbog tog podučavanja dobili su biskupsko odobrenje da u svojoj crkvi dijele sakramente, a kasnije su u toj duhovnoj pastvi osnovali i dvije bratovštine: Gospe od Karmela i Sv. Ruzarija“. (Vrsalović 1968: 270) Uvijek su nastojali odgajati nove svećenike te u zadrugu primati i druge članove rodbine iz svojih mjesta kako bi osigurali opstanak i kontinuitet Pustinje.

Sve do dolaska misnika iz drugih područja „ponosno su isticali svoje poljičko podrijetlo“, napominje J. Batelja. (Batelja 1992: 54)

Posebno je važna blatačka ekonomska moć na osnovu koje su u 18. stoljeću razvili brodarstvo i trgovinu „u tolikoj mjeri da su ušli u okvire brodarskoga razvoja u Dalmaciji. Njihovu vitalnost nisu omele ni elementarne nedaće, kao npr. strahoviti požar 1724. u kojemu su stradali crkva i samostan, svo pokućstvo, knjige i sva arhivska građa. Već 1754. gradila se nova crkva i samostan“. (Vrsalović 1968: 270) Obnovljena eremitaža s gospodarskim zgradama sada je bila veća i ljepša. Imali su skladišta žita u Nerežišćima i u Milni. U Milni su posjedovali, zajedno s kapetanom Antom Nikolorićem, i „velike trgovačke jedrenjake kojima su trgovali po Jadranu i Sredozemlju“, a i dio milnarske obale zvao se *Blatačka riva*. (Kečkemet 1998: 52) U muzeju u Škripu izložena je danas pulena¹², u liku žene, blatačke polake *Buonviandante*¹³. Uz taj je brod, piše D. Kečkemet, „vezan jedan važan događaj: 1809. godine, u vrijeme napoleonskih ratova, kada je Dalmacija bila pod vlašću Francuza, a Engleska provodila blokadu na moru, engleska je korveta (ratni brod naoružan s 34 topa i 4 pomoćna manja, također naoružana broda) napala Split koji je bio nenaoružan i bez vojne posade, zahtijevajući predaju grada. Blatački jedrenjak, pod zapovjedništvom kapetana Tome Nikolorića, koji se upravo nalazio usidren u splitskoj luci, upustio se u borbu s mnogo jačim neprijateljem, braneći grad. Nakon duže bitke, Bračani su uspjeli oštetiti engleske brodove, potopivši jedan manji te pobivši 15 vojnika, a mnoge ranivši. Pulena, oštećena u bitci, ostala je u milnarskome brodogradilištu, dok je za brod načinjena nova“. (Ibid.)

Nasred pročelja nove crkve postavljen je stari natpis iz 18. stoljeća, iz kojega se vidi da je crkva sagrađena 1588., a zatim proširena 1614. godine. (Vrsalović 1968: 270)

Natpis glasi: *Slava Bogu. Ovaj sveti hram bio je započet 1588., a dovršen brižnim nastojanjem i pod mudrom upravom časnoga don Grgura Martinovića iz Poljica, koji je sada starješina ove Pustinje, odlukom da svećenici budu patroni. Dana 25. siječnja godine našega Spasa 1614. prema pobožnoj volji zavještajnog dobročinitelja i biskupskoj odluci.*¹⁴

---

¹² Dio ukrasnoga pramca.

¹³ *Dobri putnik*.

¹⁴ Originalni natpis: LAVS DEO 1588. QVESTO SACRATO TEMPLO FV PRINCIPIATO ET NON DI MINOR SOLLICIT ET VIGILANZA RIDDOTO A PERFETIONE SOTTO LA PROVIDA ADMINISTRATIONE DEL R DO GREG MARTINOVICH DA POGLIZA

Prema Vrsaloviću, „živeći u toj osami njegovali su ljubav, mir, sklad i rad, uzdržavali su uboge i siromahe pa su tako stjecali sve više ugleda među tadašnjim bračkim stanovništvom“. (Ibid.)

U doba mletačke vladavine službeni jezici bili su latinski i talijanski. Na njima su se „izdavale javne isprave i pisali zapisnici komunalnih sastanaka, na njima se obavljalo crkveno bogoslužje i govorilo u otmenijim plemićkim kućama. Međutim, Mlečani u Dalmaciji, pa tako i na Braču, nisu provodili talijanizaciju jer im nije bilo do nacionalne afirmacije već samo do političko-ekonomske eksploatacije“. (Ibid.: 282) Vrsalović nadalje zapisuje: „Mnogo je žalosnija pojava što su tolike naše obitelji odbacile sve što su smatrale da bi im moglo škoditi u svrstavanju među vjerne mletačke podanike, iza kako su zaslugama, odlikovanjima ili kupnjom stekle plemićke titule i time prešli u povlašteni sloj. O tome nam govore mnogi izvori. Te su obitelji svoja čisto hrvatska imena i prezimena mijenjale i potalijančivale kako bi se i formalno što više približavale mletačkoj aristokraciji. Evo nekoliko primjera: Andrijevići mijenjaju ime u Andreis, Bonačići u Bonacci, Božičevići u Natalis, Cerinići u Cerineo, Gospodnetići u De Dominis, Grasovići u Grassi, Ivaniševići u Gioanizio, Marojevići u Maroi, Martinići u De Martinis, Mladinići u Mladineo, Šćepanovići u Scipioni, Tomašići u Tommaseo itd.“ (Ibid.)

Unatoč takvim slučajevima čitavo bračko pučanstvo ostalo je za svo vrijeme mletačke vladavine u cjelini hrvatsko, a to se vidi po govoru, običajima i prezimenima. Hrvatski je jezik u doba mletačke dominacije ostao jezik obitelji, pjesme i proze, jezik književnoga stvaranja i djelovanja, a crkveni su tekstovi, životi svetaca *šćaveti*, poslanice i evanđelja odjekivali po crkvama čisto narodnim jezikom jer drugi puk nije ni razumio. Na Braču se posebno njegovalo pismo *bosančica*, koja nije bila samo crkveno-liturgijsko već i svjetovno pismo mnogih bračkih pismenih ljudi koje su crkveni vizitatori nazivali *Ilirima*. (Ibid.: 283) U tome su glagoljaškom bogoslužju „osobito bili dosljedni pustinjački samostani Blaca i Dračevluka te su uvijek i talijanske i latinske zapisnike vizitacija potpisivali bosančicom“. (Ibid.: 284)

Vrsalović piše: „To starodrevno gnijezdo blaćanskih pustinjaka čuva danas umorne kosti svoje braće koji u miru i osami leže u crkvi i pred njom, a u čitavom kompleksu samostanskih zidina vlada samoća koja još impresivnije djeluje među trofejima nekadašnjih junačkih pothvata na kopnu i na moru. Bogati knjižni fond govori nam o znanju i umnom radu tih pustinjačkih mislilaca, a povijest eremitaže sačuvana je u knjizi koju su pustinjaci tiskali u vlastitoj tiskari i koja nam danas kazuje mnoge stranice blaćanske povijesti, vrijedne pažnje i poštovanja.“ (Ibid.: 271)

Blatačka je zajednica temeljila svoj rad i napredak na pravilima koja su i inače vrlo zanimljiva za ondašnje prilike pa ću iznijeti najvažnije točke, kako je izloženo u Pravilniku uprave Pustinje Blaca, tiskanom 1907. godine (Marinković 1993: 70):

Pustinja Blaca „uvijek mora biti svećenička zadruga, koja to postaje ili odgajanjem svećeničkoga podmlatka ili pridruživanjem uz dozvolu hvarskoga biskupa i svih članova pustinjačke obitelji“. Svi članovi zadruge nazivaju se „svećenici Pustinje“, moraju poznavati sve točke pravilnika, poštivati ih i vršiti radi napretka zajednice. Svaki je svećenik ili zajednici pridruženi svjetovnjak „dužan za svoga glavara i gospodara priznati Svemogućega, mletačkoga dužda za svoga kralja i svjetovnoga vladara, a hvarskoga biskupa za starješinu u duhovnim stvarima“. Starješina je „dužan Pustinju zastupati pred javnošću, a bira ga hvarski biskup nakon što sasluša mišljenje i želje svih družinara, posebno one prethodnoga starješine“. Nijedan misnik ili svjetovnjak „ne može biti progan iz zlobe“ već jedino zbog nekog teškog prijestupa, npr. ako je „smutljivac, rasipnik, pijanica, besramnik itd.“ (Vrsalović 1968: 430) U tom slučaju svi moraju biti potpuno obaviješteni i osvjedočeni. Prethodno ga treba nasamo upozoriti. Ako to ne pomogne, onda ga je starješina dužan oštro prekoriti na javnoj skupštini. Ako ni to ne urodi plodom, nalaže se otpust bez nadoknade. Svi su družinari dužni svakoga jutra, kada to mogu, slušati misu i zajedno moliti u crkvi, posebno večernju krunicu. U svečane dane „moraju puku tumačiti evanđelje i podučavati ga u vjeri, ljubavi i prijateljstvu, pazeći da vjernici jednom mjesečno pristupe sakramentima i to u svečane dane. Isto tako, svaki je svećenik dužan izvršavati određene poste te poslije smrti svoga druga izreći 50 misa, a svjetovnjaci 50 krunica. Na dan mrtvih svi su prisutni svećenici dužni reći po jednu misu, a svjetovnjaci krunicu za pokojnika. Isto vrijedi i za godišnjicu smrti članova zadruge“. Ostale mise u godini svećenici mogu govoriti prema svom nahodaženju, izuzevši jedne u korist zajednice.

Mogu primiti elemozinu¹⁵ koju nisu dužni dati starješini ni ikome u zajednici već njome mogu upravljati prema svom nahodjenju. Svi ostali plodovi njihova rada i privređivanja pripadaju zajednici. Siromašnima i udovicama u okolnim mjestima starješina je ovlašten pomoći proizvodima ili novčanim sredstvima. Nadalje, u zajednici se mora izabrati stražar kojemu će se povjeriti inventar crkve i briga za čišćenje crkvenoga namještaja. Drugome će se povjeriti pokućstvo kuće, oruđe i sve druge potrebne naprave, dok će svaki pojedinac čuvati svoju osobnu potrebu. Najmlađi u zajednici čuvat će konobu, pregledavati vino, dok će se posebni zadužiti za brašno, ulje, meso i druge namirnice.

Ostali se zadužuju da obilaze polja i vinograde, stoku i maslinike, da nadgledaju radnike. Svaki je svećenik dužan davati dobar primjer. Nadalje se u pravilniku govori da će se odgajati dva dječaka siromašnih roditelja koji će služiti u crkvi, a ako pokažu želju za svećeničkim zvanjem, onda su redovnici „dužni podučavati ih u nauku i poslati ih na daljnje školovanje“. Ako se pak „razboli član Pustinje, svi su družinari dužni dvoriti ga i pomagati u bolesti, a ako se vidi da je bolest teška i opasna, starješina je dužan pozvati liječnika i platiti ga, kao i sve što je potrebno za liječenje“. Što se tiče brige starješine prema zajednici, on je dužan „svakome članu osigurati sobu za smještaj, svake godine dva puta (u svibnju i studenome) pregledati sve potrebe članova zajednice i svakome podijeliti po dvije košulje i ostalu potrebnu odjeću i obuću. Ako bi koji svećenik po dužnosti svoga zvanja ili Pustinje bio poslan na put, starješina je dužan opskrbiti ga svim potrebnim“. (Ibid.: 431)

Poljica su se „ravнала po vlastitome kodeksu krivičnoga i građanskoga prava koji je smatran temeljem njihove samostalnosti“, piše Batelja. Taj je „Zakonik“ na neki način moguće prepoznati u Pravilniku Pustinje Blaca. „Ideje autonomnosti i demokratičnosti, kolektivnost u obavljanju javnih djelatnosti, donošenje zajedničkih odluka u rješavanju važnih poslova poveznica su „Poljičkoga statuta“ i blatačkoga Pravilnika“. (Batelja 1992: 55)

---

¹⁵ *reg.* milodar što se daje u crkvi; lemozina.

Premda u Pravilniku nema spomena o tome da bi žene bile uključene u pustinjačku zadrugu, u dokumentima se ipak navodi da je tijekom povijesti više žena živjelo i umrlo kao pridružene članice ili „družbenice“ Pustinje Blaca. Isprva su one povremeno pomagale u Pustinji, bilo da je riječ o kućnim poslovima, radu u vinogradu za vrijeme berbe ili nošenju kamenja pri gradnji. Za svoj su rad primale plaću u dogovoru sa starješinom (obično pola godišnje plaće isplaćivane radnicima muškarcima). „Nije moguće prosuditi kako to da su neke od njih sudjelovale u životu pustinjačke obitelji“, napominje Batelja. (Ibid.: 59) Uzdržavale su se o trošku Pustinje, a po njihovoj smrti rodbina nije imala pravo na njihovu baštinu jer je ona pripadala Pustinji. „Te žene nisu bile pustinjakinje – monahinje“, objašnjava Batelja.- „Živjele su u Pustinji, bez ikakvih zavjeta, i to u odvojenoj kući. Mogle su uvijek otići iz Pustinje, a dok su u njoj boravile, jedna od njih bila im je starješicom“. (Ibid.: 60)

Glagoljaši u Pustinji Blaca „dio su osobite crkvene tradicije u Hrvata te doprinose glagoljaškoj liturgijskoj baštini. Doduše, ne treba ih promatrati izolirane iz cjelokupne glagoljaške tradicije u hrvatskome narodu u kojemu je glagoljaštvo općenita pojava“. (Ibid.: 66)

Batelja piše: „Glagoljaške spomenike nalazimo na području od Istre do Budve i od Save do Jadranskoga mora. Za njih je karakteristično da su ostali vjerni Kristu, sv. Petru i Rimokatoličkoj crkvi, ali i svomu narodnome jeziku u liturgiji. Osobita im je zasluga što su obranili povlasticu slavenskoga bogoslužja kao najveću svetinju. Privilegij narodnoga jezika u liturgiji Crkvi u Hrvata podijelio je papa Hadrijan II, a potvrdio papa Ivan VIII. U tu općenitu glagoljašku baštinu hrvatskoga katoličanstva uklopila se i tradicija Pustinje Blaca. U njoj su hrvatski katolici, dakle, mogli slaviti Boga na vlastitome jeziku, podržavajući tako nacionalnu i kulturnu samostojnost“. (Ibid.: 67)

Šimunović piše: „Blaca su autentičan etnografski izložak čiji se muzejski predmeti nalaze na mjestima svoje upotrebe, kao da su sad ostavljeni i ponovno čekaju stoljetnu starinu pustinjaka da ih upotrijebi. Ovaj povijesni, crkveni, znanstveni, kulturni i etnografski spomenik iznenađuje svojim građevnim raskošjem i bogatstvom inventara u ovom ljutom kršu. Blaca su poznato izletište, jedan od najvrednijih dragulja otočkih.“ (Šimunović 1975: 18)

Eremitaža Blaca „novi je procvat doživjela u vrijeme starješine don Nikole Miličevića starijega, u drugoj polovici prošloga stoljeća. Današnji izgled Pustinje Blaca uglavnom je iz njegova vremena“. (Kečkemet 1998: 52)

3. Upravitelji Pustinja Blaca

Živa povijest ove Pustinje broji čak 413 godina, ako joj za početak uzmemo prvo nastanjenje pustinjaka 1550. godine, a završetak 1963. godine, kada umire don Nikola Miličević mlađi, posljednji misnik – pustinjak.

Toj su povijesti „biljeg dali i misnici – upravitelji iz poljičkih obitelji, posebice iz obitelji Martinović i Miličević iz Zvečanja te Nemčić iz Velogbrda na makarskome području, koji su Pustinjom Blaca upravljali skoro 263 godine“. (Batelja 1992: 79)

Tragovi Pustinja Blaca potvrđuju činjenicu da su „ljudske osobe najveći resurs“. Presudni su bili starješine (upravitelji) te njihovo zauzimanje za solidarnost i bratski odnos. (Vlahović 2010: 9) Prednost se blatačke pustinje, ističe D. Vlahović, „očitovala u činjenici da su se stalno obnavljale generacije svećenika koje su od prasvećenika (1551.) pa do posljednjega, don Nike Miličevića¹⁶ mlađega (1963.), često bile iz iste obitelji, oslanjajući se na čvrsta pravila življenja i na obiteljsku tradiciju pripadanja Pustinji Blaca“. (Ibid.: 34)

Popis upravitelja Pustinja Blaca (iz knjige *Povijesne crtice o Pustinji Blaca*):

1. Don Grgur Martinović 1552.-1589.
2. Don Juraj Martinović 1589.-1615.
3. Don Juraj Ilić 1615.-1631.
4. Don Matij Martinović 1631.-1665.
5. Don Pavao Buljević 1665.-1676.
6. Don Ante Alfirević 1676.-1704.
7. Don Frane Nemčić 1704.-1747.
8. Don Marko Nemčić 1747.-1765.
9. Don Ante Nemčić 1765.-1772.

---

¹⁶ U nekim ga se izvorima može naći i kao Miličevića.

10. Don Ivan Nemčić 1772.-1800.
11. Don Juraj Puarić 1800.-1826.
12. Don Luka Kaštelan 1826.-1841.
13. Don Matij Kraljić 1841.-1862.
14. Don Tadija Miličević 1862.-1869.
15. Don Nikola Miličević 1869.-1923.
16. Don Nikola Miličević II (mlađi) 1923.-1963.

Pod upravom don Frane Nemčića dogodio se nesretan slučaj, 25. studenoga 1724. godine. Tada su izgorjele sve kuće i ono što se u njima nalazilo, dakle, i pokućstvo i knjige i karte i pisma te sve ostalo; preostale su same zidine. Nije bilo ljudskih žrtava. Nadležna je vlast u prosincu povelala proces te zaključila da se „požar dogodio bez ičije krivnje ili namjere. Koliko su Blaca u ono doba bila imućna (nepokretnom imovinom, ali i novcem), može se zaključiti i iz toga što su bez pomoći sa strane tada proveli uspješnu obnovu i dogradnju“, piše Vlahović. (Ibid.: 36)

U izvorima istraženima tijekom pripreme ovoga rada od svih su blatačkih upravitelja najistaknutiji don Ivan Nemčić i don Nikola Miličević te se o njima i njihovim zaslugama najviše piše i zna. Iako je većina pustinjaka i njihovih starješina-upravitelja bila na dobrome glasu zbog svoje marljivosti i požrtvornosti, nije uvijek bio takav slučaj, kao što će kasnije biti zapisano o slučaju upravitelja don Puarića, što se u izvorima naziva *vtlogom* Puarićeve uprave.

Misnik don Ivan Nemčić imenovan je starješinom poslije smrti svoga brata don Ante Nemčića i to uz pristanak hvarskoga biskupa. „Bio je čovjek bistra uma, dosta učen te svećenik po pravom duhu Božjem. Upravo njemu pripisivalo se da je najviše pridonio blagostanju Pustinje.“, zapisuje Vlahović. (Ibid.: 40) „Prijeteljevao je s kapetanom Antom Nikolorićem iz Bola s kojim je bio vezan i kumstvom. Brodarstvo je u ono doba donosilo dobru zaradu. Kapetan Nikolorić nije imao mogućnosti sam kupiti veći brod pod svoje ime i zapovijed, ali je znao da blatački pustinjaci imaju novaca pa je privolio don Ivana da zajedno kupe brod kojim bi on zapovijedao“. (Ibid.)

Tako su nabavili velik brod, po običaju onoga vremena, polaku¹⁷ „Madonna di Carmine“. Napola je bila u vlasništvu Blaca, dok je vlasnik druge polovice bio Nikolorić. (Ibid.: 41) „S obzirom na to da su poslovi dobro krenuli“, piše Vlahović, 1787. ili 1788. kupljen je i drugi zajednički brod, „Buon Viandante“, o kojemu je već bilo riječi u poglavlju o povijesti Pustinje Blaca. 1796. kupljen je i treći brod, brigantina „Salvatore“. Brodovima su zapovijedali „sinovi kapetana Nikolorića te su znatno proširili promet i trgovinu, na taj se način obogatili i bili među najuglednijim bračkim obiteljima onoga doba“, zaključuje Vlahović. (Ibid.: 42)

„Svećenik don Juraj Puarić, nećak don Ivana Nemčića po sestri, služio se raznim spletkama kako bi pokušao zagospodariti blatačkim dobrima. Iz Pustinje je želio maknuti svećenika Braovića, don Ivanova rođaka, koji je od njega bio stariji i u više poslova zamjenjivao starješinu. Puarić ga je pokušavao prikazati u lošem svjetlu, dok se s druge strane pred ujakom sam prikazivao ljubaznim i iskrenim.“ (Ibid.) I dok je Puarić spletkario protiv njega, „Braović je opazio tragove njegova licemjerstva, ali je to pritajio iz poštovanja prema starješini“. Kada je don Ivan je u srpnju 1800. pošao u Makarsku, tamo ga je zadesila opasna bolest, prijeteći mu smrću. U Pustinji je zbog toga zavladao velika žalost i pomutnja, a Puarić se uputio u Makarsku, nadajući se da će ga don Ivan imenovati baštinikom i nasljednikom. Don Ivan je bio izričit u odgovoru: „Ja nemam ništa čim da osobito odlučim i naredim; a ni moji predšastnici pustinjaci nisu određivali, niti oporuke činili. (...) Sve što ja imam na moje ime i što sam stekao, sve sam učinio sa onom Pustinjom i Crkvom i za oni samostan, i moga nema ništa.“ (Ibid.: 43) Jedino je iskazao želju da ga odvedu u Blaca u njegov samostan: „Hoću umrijeti kako sam živio; i ako je suđeno i određeno od pravedne Pravde Božje, da umrem od ove bolesti, želim svakako umrijeti u mom Samostanu, gdje će mi lakše biti umrijeti nego igdje.“ (Ibid.: 44) „Puarić je zatim nagovorio Nikolorića da s liječnikom dođe iz Bola u Makarsku, kako bi uz njihovo prisustvo nagovorio don Ivana da napravi oporuku prije nego ga odvedu u Pustinju Blaca, gdje je don Ivan namjeravao provesti zadnje sate s braćom Pustinjacima te im dati posljednje opomene i naredbe kako im ostaviti starješinstvo i sve interese Pustinje. Don Ivan nije htio popustiti pred Puarićevim nagovaranjem pa je ovaj pronašao bilježnika, svojega prijatelja, s kojim je bez znanja i potpisa don Ivana u najvećoj tajnosti sklopio *nunkupativnu oporuku*¹⁸, piše Vlahović. (Ibid.)

---

¹⁷ Brodovi *polake* (*pulake*) bili su u ondašnje dobe najveći trgovački brodovi. Nisu plovili izvan Sredozemnog mora.

¹⁸ Tzv. *nunkupativna oporuka* – akt posljednje volje sačinjen na temelju usmenoga očitovanja oporučitelja.

Vlahović nastavlja: „Don Ivan je potom zapovijedio da ga odvedu u Blaca, a kada su došli u Bol, nagovorili su ga da se tu noć odmore u kući Nikolorića. Međutim, kako Puariću nikako nije odgovaralo da se don Ivan vrati u Blaca, nije htio udovoljiti njegovoj želji da ga vrati u samostan, već ga je zadržao u Bolu, gdje je don Ivan i preminuo 28. rujna 1800., u 54. godini života.“ (Ibid.: 45) Nakon toga prenesen je u Blaca, a njegovo tijelo pokopano u grobu u crkvi. Smrt don Ivana Nemčića u svakome je pogledu bila velika nesreća za Blaca. Nakon toga za Pustinju su započele „nevolje na moralnome i materijalnome planu te težak period izazvan prekidom odgovornoga upravljanja, što je nanijelo ogromne štete i gubitke na dotadašnjim glavnica, ali i dovelo do gubitka imanja i posjeda u Makarskoj“, ističe Vlahović. (Ibid.: 46)

Čim je postao upraviteljem, Puarić je otjerao Braovića i počeo živjeti rastrošno; uglavnom je boravio u Nerežišćima te često putovao do Trsta i Mletaka. U Blacima ga je zamjenjivao don Luka Kaštelan koji je vodio poslove u potpunoj poslušnosti i ovisnosti. I dok je Puarić živio na visokoj nozi, ostali su pustinjaci trpjeli oskudicu u mnogo čemu. Puarić je prisvojio brodove za sebe i svoje interese. Na popisu su bila samo dva broda, „Salvatore“ i „Buon Viandante“, a iako se „Madonna di Carmine“ još neko vrijeme vodila na popisu, ubrzo joj se gubi svaki trag. (Ibid.: 48)

Don Juraj je umro u Makarskoj 2. srpnja 1826. nakon što je sišao s uma i gotovo dvije godine proveo zatvoren u kući u Nerežišćima, gdje je živio s nećakom Jozom. Sumnjalo se da je Jozo Puarić krivotvorio njegovu oporuku, bez njegova potpisa i znanja. Nakon stričeve smrti, on se uputio u Blaca te don Luki Kaštelanu rekao kako se don Juraj oporavlja u Makarskoj, a njega je poslao po pokućstvo i potrebnu robu. Odnio je mnogo toga, između ostalog škrinje pune dragocjenosti i novčanih glavnica. Kaštelan je za prijevaru doznao kada je Jozo Puarić već napunio brod i s plijenom krenuo prema Makarskoj te je od vlasti tražio da ovaj vrati sve što je pustinjsko. Na kraju je Jozo Puarić zadržao sav novac. (Ibid.: 50) Kaštelan je na kraju priznao oporuku da izbjegne razmirice i uzaludno vođenje sporova, a morao se odreći i svih prava prema Nikoloriću te potpisati „izravnane“ račune. „Time se život Pustinje Blaca bitno promijenio.“, piše Vlahović. –„Nakon blagostanja, došli su dani nevolje i potrebe.“ (Ibid.: 51)

Pokojni Puarić uništio je ili prisvojio i ostavio nećaku sve izvanjske koristi i blatačke uštedene novce, a i umanjio je broj stoke te zapustio polja.

Zbog toga je hvarski biskup više godina ispomagao Kaštelana bez obveze vraćanja duga. S druge strane, Puarićev nećak Jozo već 4 godine nakon njegove smrti nije bio u stanju vratiti dug Pustinji od sto fiorina na godinu. Iako mlad, oženjen Nikolorićevom kćerkom, a poslije stričeve smrti bogat i ugledan, Jozo Puarić bio je ograničene naobrazbe i nevješt u poslu te je ubrzo osiromašio i obolio. Kako se i Nikolorić nakon smrti don Jurja našao u problemima, Vlahović piše: „Valja napomenuti kako svima onima koji su sudjelovali u nepravdi, izdajstvu i opustošenju Pustinje i crkve, stvari nisu išle sretno, već ih je stigao bič nevidljive Božje pravde.“ (Ibid.: 52)

Don Luku Kaštelana kao upravitelja je naslijedio don Matij Kraljić. U to je vrijeme Pustinja Blaca „bila u zapuštenome stanju jer se za vrijeme Kaštelana moralo vidno štedjeti i brinuti za opstanak. Kraljić je prinuo poslu te je nastavio obrađivati polja i vinograde, a nastavljeno je i s brigom oko preostale stoke. Iako je taj mukotrpan posao urodio plodom, nije se moglo puno uštedjeti. Moglo se živjeti jedino od vina, ali njemu je cijena tada bila vrlo niska.“ (Ibid.: 53) Pod upravom don Matije Kraljića zbio se događaj od velike važnosti, koji je Pustinji dao novi oblik i naslov. Naime, u to su doba neki i dalje prozivali Pustinjake kako se koriste velikim dobrima, dok od toga država i puk nemaju ništa. Netrpeljivost su naročito iskazivali nerežiški svećenici, koji su se htjeli dokopati blatačkih dobara. Stanovnici tog područja u više su navrata Naredništvu na Hvaru upućivali molbu zbog nedostatka i potreba duhovne skrbi; djeca se rađaju, a ostaju nekrštena nekoliko mjeseci, često se događa da ljudi umru bez svećenika i sakramenata, nitko ih ne uči kršćanstvu, a matične su knjige manjkave i nepravilne. Sve se to događalo jer su crkva i župnik bili daleko od njih – misnici Pustinje nisu mogli obavljati pastoralnu skrb bez dopuštenja nerežiških župnika. (Ibid.: 54) „Dalmatinska Vlada i Ministarstvo prihvatile su prijedlog Naredništva Hvara da se uspostave dušobrižničke postaje naziva *Izložene kapelanije*: za Murvicu, Planicu i Dračevu luku za dušobrižnika je određen upravitelj pustinje Dračeve luke, a za zaseoke Blaca, Dragovodu, Obršje, Farsku i Smrku za dušobrižnika je imenovan upravitelj Pustinje Blaca. Utemeljenje kapelanija donijelo je sigurnost opstanka crkava i samostana. Povelje su izdane 28. veljače 1858. godine.“, piše Vlahović. (Ibid.: 55)

Don Matij Kraljić umire 1862. godine, a za sobom kao nasljednika ostavlja don Tadiju Miličevića. Zbog svoga slaboga zdravlja don Tadija 1868./1869. hvarskome biskupu predlaže da na njegovo mjesto starješine primi njegova rođaka Nikolu Miličevića iz sela Zvečanja iz Poljica.

3.1. Posljednji upravitelji Pustinje

Don Nikola Miličević došao je na čelo uprave Pustinje 1869. godine i to kao „treći svećenik latinskoga obreda od postanka Pustinje (netom prije toga završio je bogosloviju u Zadru). Uredio je kuće i povećao proizvodnju te uspio pridobiti neke nove svećenike, što nije bio lak zadatak u ono doba. Doveo je dva mlada svećenika, don Jerka Kovačevića iz Kreševa i don Antona Miličevića iz Omiša. Don Anton je završio bogoslovne nauke u Beču i doktorirao na bogosloviji te je bio imenovan nadpopom u Nerežišćima. O tome je don Nikola zapisao: „Eto što su vremena donijela, da ona Pustinja, koju su stari Nerežišćani progonili i tražili da je unište, ona im daje Župnika i Nadpopa, koji, cijeni se, ako ga obljube, donijet će im ono blago, koje su tražili i željeli, jer su ga doista potrebovali od onoga vremena.“¹⁹, zapisuje Vlahović. (Ibid.: 56)

Don Nikolu Miličevića smatra se obnoviteljem Pustinje nakon strašnoga povodnja¹⁹ koji je uništio vinograde, voćnjake i perivoje na donjoj polovici Brača, a zbio se u noći s 28. na 29. kolovoz 1896. godine. „Istaknuo se kao organizator velikih javnih radova krajem 19. stoljeća, kada su se gradili pristupni putovi do zaselaka Dragovode, Smrke i Obršja, regulirajući pritom vode koje su ugrožavale blatački kanjon. Osim radova na sanaciji građevinskih objekata, putova i poljoprivrednih dobara, don Niko je unaprijedio gospodarstvo u nekoliko vidova. Podigao je moderni pčelinjak i mali staklenik u kojemu je uzgajao limune, naranče i druge kulture.“, napominje Vlahović. (Ibid.) „Iz Milana je nabavio tiskarski stroj i osnovao malu tiskaru u Blacima te je obogatio blatačku knjižnicu brojnim knjigama. Trudio se istražiti svoje predšasnike²⁰, one koji su razvili i uzdigli Pustinju Blaca, osebujnu pustinjačku zadrugu. Miličevićeva znamenita knjiga *Povijesne crtice o Pustinji Blaca* tiskana je u Blacima 1897. Tako je napisao povijest o pustinjačkom samostanu.“, ističe Vlahović. (Ibid.: 57)

Posljednji svećenik u Blacima bio je Nikola Miličević mlađi. On je došao u Pustinju još kao dijete te se uz potporu strica Nikole Miličevića posvetio znanosti. Završio je bogosloviju u Zadru i Filozofski fakultet u Beču. Za misnika je zaređen 10. kolovoza 1910., a u Pustinju se vratio nakon stričeve smrti 1923. godine, tada već kao doktor i profesor astronomije.

---

¹⁹ Poplava. (HJP - <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, 28.7.2015.)

²⁰ Prethodnik. (HJP - <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search>, 28.7.2015.)

„Prigodom upisa na Filozofski fakultet u Beču susreo je profesora dr. Josepha von Heppergera (1855.-1928.), koji ga je upitao: „Poznajete li jednoga vrlo mladog, ali sposobnog astronoma iz vaše zemlje? Zove se Niko Miličević?“ Predaja kaže da je don Nikola, oborivši pogled, promućao: „Poznajem ga... To sam ja.“²¹ Tijekom studija u Beču primio ga je u svoju obitelj prof. dr. Edmund Weiss, dugogodišnji direktor Sveučilišne zvjezdarnice. Po smrti prof. Weissa, don Nikola je prenio njegovu opsežnu astronomsku knjižnicu u Pustinju Blaca.²² Prema mišljenju pokojnoga prof. dr. Lea Randića (1917.-2002.), Pustinja je Blaca posjedovala „najbogatiju astronomsku knjižnicu na tlu Hrvatske“.²³ „U Pustinji je don Niko osnovao zvjezdarnicu s velikim Brennerovim teleskopom i drugim potrebnim instrumentima. Ostvario je iznimno dobre veze s mnogim svjetskim astronomima te s više od 120 opservatorija u Europi i Americi, proširujuću slavu Blataca diljem svijeta. Njegov rad i otkrića zabilježeni su u najuglednijim svjetskim astronomskim publikacijama“. (Ibid.)

Don Niko posljednji je misnik i starješina Pustinja Blaca – upravljao je od 1923. pa do svoje smrti 3. lipnja 1963. „Poslije njegove smrti nastupio je konačan prekid pustinjačkoga života u Blacima. Tome su pridonijele i novonastale prilike: manjak kandidata za misnike u Pustinji te, posebice, utjecaj širenja ateističkoga ozračja pod naletom komunističke ideologije“. (Ibid.: 58)

Brigu o Blacima poslije don Nikine smrti još je nekoliko godina vodila Katica Uvanović, domaćica Pustinja Blaca, čiji je otac Nikola bio rođak don Nikole Miličevića starijeg, a koji je u Pustinji živio te tamo radio kao predradnik i voditelj konobe. Katica Uvanović bila je i učiteljica u blatačkoj školi, a nakon *utrnuća* Blaca nastanila se u Milni. (Ibid.)

Hvarska biskupija i Općina Brač sklopile su 20. prosinca 1972. kupoprodajni ugovor prema kojemu je Općina kupila nekretnine, a Biskupija zadržala pravo na pokretnine, koje su popisane u posebnom popisu (s time da su u međuvremenu neke od tih stvari propale i nestale). (Vlahović 2010: 58) Samo za napomenu, iste je godine, u studenom, na Općoj konferenciji UNESCO-a u Parizu usvojena Konvencija za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine.

Od 1994. Pustinja Blaca jest muzejska ustanova u sklopu Centra za kulturu Brač.

---

²¹ Ivanišević, Goran. *Pustinja Blaca – Brač*. 26.3.2009. URL: <http://www.zvjezdarnica.com/astronomija/osvrt/pustinja-blaca-brac/659>. (29.7.2015.)

²² Ibid. (29.7.2015.)

²³ Ibid. (29.7.2015.)

4. Arhitektura i organska struktura objekata Pustinje Blaca

Eremitaža ili pustinjski stan Blaca „jedno je od najljepših izletišta na otoku Braču“, piše D. Kečkemet.- „Pristup automobilom nije moguć, ali ta osamljenost, teža pristupačnost i nužno pješaćenje daju Blacima još veću privlačnost i draž. Najugodniji i najslikovitiji pristup je onaj s mora, iz uvale Blaca (*Popove vale*), koja je i bila lučica istoimenoga pustinjačkog naselja. Iz te uvale vodi strm, ali udoban put od oko 3 kilometra kroz kanjon do eremitaže. Hodanje je ugodno, u hladovini starih česminovih i borovih stabala, sa strmim liticama s obje strane. Na kraju klanca pred posjetiteljem se pruža pogled na samostanske zgrade, zbijene pod strmom liticom brijega, gotovo uvučene u golemu pećinu te litice. To je jedan od nezaboravnih prizora na Braču“. (Kečkemet 1998: 50)

Po urbanističkome i arhitektonskome konceptu Blaca su u prvome redu samostanski kompleks, strogo odijeljen zidovima od vanjskoga svijeta. T. Bužančić tvrdi da se mogu postaviti neke „usporedbe Pustinje sa srednjovjekovnim utvrđenim naseobinama, zamkovima i burgovima, s obzirom na njenu udaljenost od naselja, zamjetnu obrambenu funkciju zidina te odsutnost formalne prostorne organizacije samostana“. (Marinković 1993: 79)

Unutar tih obrambenih zidina i prirodnoga zaklona što ga daje kamena hrid, smještene su stambene i gospodarske zgrade, crkva i groblje.

Bužančić nadalje zapisuje: „Po nekim sadržajima, kao što su škola, tiskara, opservatorij sa znanstvenom bibliotekom, prostorije društvenoga sadržaja, ali i po sustavu vodnih retencija za napajanje stoke i zalijevanje, stakleniku za uzgoj naranača s dimovodnim kanalima za zagrijavanje, uzornom pčelinjaku, voćnjaku s alejom za šetnje i meditacije, uređenom perivoju, Blaca se doimlju kao sažetak grada u dobrom smislu.“ (Ibid.)

Kao što je već ranije spomenuto, prvi su pustinjaci prema predaji naselili spilju Ljubitovicu te su prve skromne gradnje bile povezane s pećinama, koristeći njihov prostor i zaštitu. U pećini je zagrađen i prvi prostor za boravak ljudi te zaklon stoke, spremište za hranu i vodu. Tu je ostao i ostatak nekadašnje kapele, segment svoda ukrašen zvjezdicama. Zatim su građene i dograđivane stambene kuće koje su se naslanjale uz hrid, i to tako da su tri zida zidana, dok je četvrti živa stijena. Širenjem gospodarstva, uz ove se zidove nižu slojevi novih prostorija, zgrada i njihovih pročelja.

Hodnicima i prolazima stvorena je nova unutrašnja povezanost i organizacija, dok je vanjska stijena završni okvir i obrana. „U svakoj je fazi razvoja sklop uvijek cjelina; njene su funkcije najprije sužene, pa zatim sve složenije.“, pojašnjava Marinković. (Ibid.: 80)

Nemamo podataka o tome kako su izgledali stara crkva i njen namještaj te kada je točno građen vanjski zid koji okružuje sadašnji prostor grada. Naime, osim širenja i dogradnje, postojala je potreba i za rekonstrukcijom te povremenim rušenjem dotrajalih objekata i nesolidnih građevina.

Samostan se razvio na uskoj zaravnjenoj površini podno pećine. U sadašnjemu stanju sadrži dva sklopa građevina: sjeverni, veći, koji je služio za boravak i stanovanje te manji južni, pretežno gospodarski. Gledano izvana, cijeli samostan djeluje kao dio hridi.

Bužančić piše: „U tipologiji objekata i detalja prevladavaju oblici koje inače lako uočavamo u pučkoj arhitekturi Brača. To je arhetipski pravokutnik kod kojega je prevladala težnja dizanja u visinu. (...) Slično kao i u strukturi svih naših mjesta, naročito uz obalu, pokazuje se postupno povećanje mjerila i sve veći utjecaj gradske arhitekture. Zanimljivo je da na svim stambenim i gospodarskim zgradama nigdje ne nalazimo elemenata i oznaka stilskih razdoblja arhitekture, za razliku od samostana u Bolu i Sumartinu, po čemu možemo zaključiti da su pustinjačke zgrade imale više svjetovan karakter.“ (Ibid.)

U blatačkome su sklopu objekata stilska obilježja zadržana samo za crkvu i sakristiju. Sadašnja je crkva rekonstrukcija iz 1754. godine; u strukturi je ta jednobrodna crkva s nesimetričnim pročeljem rustična kao i ostale zgrade, jednom se stranom nadovezujući na živu stijenu.

Bužančić ističe psihološku vrijednost unutrašnjih prostora, a takvu jednostavnost vanjštine čitavoga sklopa naziva *antiarhitektoničnošću*: kuće su jednostavno kuće, sa svojim zidovima, malim prozorima i kamenim krovštima, bez veličanja i nepotrebnoga uljepšavanja. Sobe su jednostavne, asketski lišene dekoracije. U novijoj „donjoj kući“ (s velikom konobom ispod cijele površine te dva kata povezana unutrašnjim stubištem), građenoj u 18. stoljeću, uređen je stan starješine sa spavaćom i radnom sobom, bibliotekom i sobom za primanje. „Ovim su objektom očuvani jedinstvo cjeline i njezin organski red, kao i kroz sve gradnje i rekonstrukcije Pustinje Blaca koje su se odvijale u razdoblju dužem od tri stoljeća.“, zaključuje Marinković. (Ibid.: 81)

5. Pustinja Blaca kao muzejska ustanova

Pustinja Blaca pravi je izvor nadahnuća u proučavanju „svijeta u malome“ i predstavlja mjesto upoznavanja vjere, kulture i tradicije. Prema riječima D. Vlahovića, „ona je vjerodostojan i poticajan model opstanka i razvoja, posebice za hrvatske otočne sredine“. (Vlahović 2010: 10)

Ideja o Pustinji Blaca kao eko-muzeju pojavila se nakon zamiranja svećeničke zadruge 1972. godine, kada Općina Brač postaje vlasnikom većine zgrada i zemljišta. Osamdesetih godina 20. stoljeća „tadašnja Samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture Općine Brač izrađuje *Projekt o revitalizaciji i namjeni spomenika kulture Pustinja Blaca i Prijedlog za osnivanje eko-muzeja Blaca*. Kontinuitet razmišljanja o revitalizaciji Pustinja Blaca uspostavljanjem eko-muzeja nastavlja i Centar za kulturu Brač koji od devedesetih upravlja muzejom“.²⁴

Od 1994. godine Pustinja Blaca je muzejska ustanova u sklopu Centra za kulturu Brač koji u svom sastavu ima i Muzej otoka Brača u Škripu te Galeriju „Branko Dešković“ u Bolu. Centar za kulturu Brač nositelj je izrade i realizacije projekta revitalizacije Pustinja Blaca, „s osnovnim ciljem zaštite i valorizacije tog iznimno vrijednog spomeničkoga kompleksa“. O revitalizaciji i radovima te tijekom obnove kompleksa Blaca koji se odvija zahvaljujući potpori Ministarstva kulture RH, Splitsko-dalmatinske županije te pojedinih donatora, više će govora biti u sljedećem poglavlju. Sada bih samo željela napomenuti da je projektom obnove i zaštite predviđena potpuna sanacija muzejskih zgrada, prilagodba gospodarskih objekata te popravak starinskih orgulja u blatačkoj crkvi. Daljnja su nastojanja usmjerena prema tome da se „omogućiti očuvanje, vrednovanje i predstavljanje cjelokupne baštine Pustinja Blaca u vjerskome, muzejskome i gospodarskome smislu i to domaćoj i svjetskoj javnosti“, piše Vlahović. (Ibid.: 84) Važno je istaknuti i činjenicu da je Ministarstvo kulture RH Pustinju Blaca uvrstilo na Pristupnu listu kulturnih dobara UNESCO-a te se očekuje da će taj spomenik nulte kategorije u najskorije vrijeme dobiti svoje mjesto na spomenutoj UNESCO-voj listi.²⁵

---

²⁴ MDC (<http://www.mdc.hr/hr/kalendar-dogadanja/?d=28-2-2015&t=o&vid=1535>, 2.8.2015.)

²⁵ Na Pristupnoj se listi RH nalazi 13 kulturnih dobara (među kojima se, osim Pustinja Blaca, nalaze Varaždin, Tvrđa u Osijeku, proširenje Dioklecijanove palače i povijesne jezgre Splita, Motovun, grad Korčula...), 2 prirodna dobra (Sjeverni Velebit te NP Kornati i Telašćica) te Lonjsko polje kao kulturno i prirodno dobro. (RH Ministarstvo kulture. UNESCO. Programska područja. Kultura. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=55>. 3.8.2015.)

Blatački spomenički kompleks „sačinjavaju crkva, stambene i gospodarske zgrade, kuhinja s prostranim otvorenim ognjištem (*kominom*), krušna peć, pčelinjak, oprema, inventar, pinakoteka, namještaj, knjižnica, tiskara, teleskop i astronomski instrumenti, kolekcija satova, oružja te drugi zanimljivi sadržaji, vrijedni predmeti i dragocjenosti“. (Ibid.: 85)

Muzej i samostan Pustinja Blaca na otoku Braču jedinstveni je spomenik kulture čiji počeci datiraju iz 16. stoljeća. Sklop zgrada bez izrazitih stilskih odlika rastao je kroz 18. i 19. stoljeće. Sagrađeni su crkva i samostan, stambene i gospodarske zgrade, a prostrane šume pretvorene su u bogate vinograde i maslinike. Blaca doživljavaju veliki procvat sredinom 18. stoljeća kada se poslovi proširuju na trgovinu i pomorstvo. U velikoj obnovi Blaca krajem 19. stoljeća čitava je Pustinja opasana visokim zidom, 120 metara dugim, 8 metara visokim i 2 metra širokim bedemom. Tada je ponovno obnovljena crkva, izgrađene su dvije kamene trokatnice, opremljene konobe te dodane *Nova* i *Težačka kuća*. Unutrašnjost zgrada opremljena je bogatim namještajem, slikama, bibliotekom i iznimno velikim brojem satova koji su pokazivali vrijeme najpoznatijih svjetskih opservatorija.²⁶

Blatačka zadruga, temeljena na zajedničkom dobrovoljnom radu, brojila je 5-6 svećenika, desetak ostalih članova, pripravnika za svećenike i laika te tridesetak stalnih radnika²⁷ iz Dalmatinske zagore, kojih je u sezoni poljskih radova bilo i više. Gospodarstvo je proizvodilo do 700 litara dobrog vina, crljenka, plavca i vugave, do 15 kvintala²⁸ meda (s 330 košnica), sušene smokve i grožđe, imalo je staklenik za limune i naranče, ribnjak, pecaru²⁹ za rakiju, tijeske za grožđe i masline. Vino se prodavalo čak i u Trstu. (Kečkemet 1998: 52) Za potrebe spomenutoga staklenika za uzgoj limuna i naranača „izgrađena je velika kuća okrenuta prema suncu, s južnom stranom u staklu i s pomoćnim krovom koji bi se ljeti dizao, a zimi štitio osjetljiva stabla. Uvedeni su sustavi vodnih retencija³⁰ za napajanje stoke i zalijevanje“. (Vlahović 2010: 77)

„Prizemne prostorije koristile su se za skladištenje žita, smještaj nekoliko žrvanja, konobu.“, zapisuje Vlahović. (Ibid.)

---

²⁶ Centar za kulturu Brač. URL: <http://czk-brac.hr/index.php?id=3>. (1.8.2015.)

²⁷ Tzv. *junaka*.

²⁸ Kvintal – metrička centa, 100 kilograma.

²⁹ Zgrada u kojoj se peče radi dobivanja alkoholnoga pića (obično rakije).

³⁰ Spremište za vodu iz kojega se voda ispušta nekontrolirano, za razliku od akumulacije gdje je to ispuštanje kontrolirano. (HJP – 1.8.2015.)

Ova je Pustinja imala i **školu** za djecu iz zaseoka Dragovode, Smrke i Obršja (da podsjetim, Blaca su 1855. postala kapelanija za spomenuta pastirska naselja). Jedan razred spomenute škole još je i danas sačuvan, a nalazi se u glavnoj zgradi Pustinja. (Kečkemet 1998: 54) Prema riječima J. Batelje, „dobro su očuvane klupe, ploča za radne zadatke i drugi pribor“. (Batelja 1992: 107) Školu odnosno nastavu organizirao je don Nikola Miličević stariji, a prva je školska godina bila 1912. te je brojala petero đaka. „Tamo bi djeca poslije nastave objedovala, a potom imala praktične vježbe slaganja slova u tiskari.“ (Ibid.: 106) Škola je neko vrijeme imala stalnoga učitelja, don Nikina rođaka. 1941. godine školom je obuhvaćen veći broj djece; tada je u Blacima bilo čak 47 đaka. „Za djecu je tada bila unajmljena stalna učiteljica, a don Niko mlađi predavao je vjeronauk (dotrinu) te vrlo često misio za djecu. Njegovom je smrću odumrla i škola.“, piše J. Batelja. (Ibid.: 107)

Blaca su imala i gospodarske zgrade, podrum, *gustirnu*, krušnu peć i kuhinju s prostranim otvorenim ognjištem. „U kuhinji je zanimljivo veliko **ognjište** s napom pod kojom su klupe na kojima su večeri provodili svi članovi zadruge, a ponad njih visili su i sušili se meso i riba. Vatra je u kominu stalno gorjela, a gasila se samo na Veliki četvrtak, kada bi se blagoslivljala te ponovno palila.“, piše Kečkemet. (Kečkemet 1998: 53) Još uvijek u vrlo dobrome stanju, blatački je komin po svome obliku i estetskim rješenjima „izniman etnografski primjerak u Dalmaciji. On je bio duša Pustinja Blaca te zorno odražava tamošnji nekadašnji način života, upotpunjavajući sliku okupljanja kada se za dugih zimskih večeri tamo razgovaralo, dogovaralo i prepričavalo događaje.“ (Vlahović 2010: 86)

Namještaj u prostorijama uglavnom datira iz 19., a tek rijetki komadi iz 17. ili 18. stoljeća. Pozornost posjetitelja privlači i zbirka starih satova, od kojih je jedan s utezima iz Londona iz 17. stoljeća, a drugi su ili iz 19. ili s početka 20. stoljeća. (Kečkemet 1998: 53)

U maloj samostanskoj **oružarnici** (D. Kečkemet naziva je *oružanom*) nalazi se više starih pušaka koje su više puta obranile pustinjake od prepada gusara i razbojnika. (Ibid.)

O razvijenoj kulturi tog osamljenoga pustinjačkog stana svjedoči i **glasovir** što ga je don Niko Miličević stariji darovao svom nećaku don Niki ml. nakon njegove mature 1905. godine. Kupljen je u Beču, iz Zadra je do uvale Blaca doplovio brodom, a zatim ga je dvanaest ljudi

strmom stazom na leđima nosilo do eremitaže, dok ih je don Niko cijelim putem po pio vinom iz mijeha. (Ibid.) Tu se nalaze i jedna violina te mehanički gramofon.

U prostorijama eremitaže nalazi se i više umjetničkih slika. Blatačka je **pinakoteka** uglavnom obogaćena portretima i to ponajviše onima mletačke škole, iz druge polovice 18. stoljeća. Među njima se po vrijednosti ističu slike „Magdalena pokornica“ i „Samaritanka na zdencu“. Pripada im istaknuto mjesto u umjetničkome blagu cijeloga Brača. (Batelja 1992: 105) Na oltaru stare crkve nalazila se slika Majke Božje na nebo uznesene naslikana na „dvjema daščicama“. (Ibid.) Od umjetničke su vrijednosti bile i slike na pokrajnjim oltarima. U crkvi su se nalazile i slike svih četrnaest postaja križnoga puta. Pustinja je posjedovala velik broj slika na papiru, uokvirenih u srebrne i drvene okvire. (Ibid.) Prema inventaru iz 1771. godine, Pustinja je posjedovala 14 slika na platnu, dvije već spomenute slike na drvenim pločicama te 12 slika samo uopćeno spomenutih. (Vlahović 2010: 57) Najvrijedniji dio inventara Pustinja jest Blatačka Gospa koju su, prema predaji, prvi pustinjaci donijeli sa sobom iz rodnih Poljica. „Među ostalim **dragocjenostima** Pustinja nalaze se pozlaćeno srebrno posuđe za liturgijsku uporabu, ponajbolje misno ruho, pozlaćene srebrne krune za slike i kipove Gospe i Djeteta Isusa u crkvi, raznovrstan pozlaćeni nakit za spomenute kipove, stroj za pečenje hostija, veliko srebrno zvono.“ (Ibid.)

Don Nikola Miličević stariji u Milanu je nabavio mali tiskarski stroj i osnovao **tiskaru** u Blacima. Sam je ručno slagao slova, a prva je knjiga izašla iz tiska 1895. godine u nakladi od 50 primjeraka (na 270 stranica maloga formata). Iz blatačke su tiskare izlazili molitvenici i pravila, a čuvena je njegova knjiga „Povijestne crtice o Pustinji Blaca“, tiskana 1897. godine.³¹ „Od blatačke su tiskare u Pustinji ostale samo slagarnice za slova jer je don Nikola Miličević stariji 1921. godine tiskaru poklonio biskupskoj tiskari u Splitu.“, piše Batelja. (Batelja 1992: 101)

Unutarnji raspored u kućama izveden je tako da se prolazi iz kuće u kuću u prizemlju i na katu³². Sobe su najuređenije u prednjoj kući na dva kata. **Knjižnica** s radnim stolom nalazi se u središnjem dijelu na jugozapadu. (Vlahović 2010: 86) Kao prijatelji knjige, svećenici pustinjaci nabavljali su literaturu na raznim putovanjima po Italiji i Austriji. I sam je don Nikola Miličević mlađi 1956. godine izjavio da bi „bez knjiga u Pustinji bilo dosadno“ te da „biblioteka posjeduje

---

³¹ Centar za kulturu Brač. URL: <http://czk-brac.hr/index.php?id=3>. (5.8.2015.)

³² Pripada 19. stoljeću.

3500 astronomskih knjiga i publikacija te oko 5000 drugih knjiga“. (Batelja 1992: 103) Među njima se nalazio i rijetki primjerak Hondiusova i Jasoniusova atlasa iz 1623. godine.

Potonjemu se atlasu nakon don Nikine smrti gubi svaki trag. Doduše, iako to ne mogu potkrijepiti dokazima niti o tome pronaći podatke na internetu, kao ni u literaturi (atlas se službeno smatra izgubljenim), spomenut ću zanimljivu teoriju koja se može čuti od pojedinih starijih stanovnika Milne. Naime, govori se da je pokojna Katica Uvanović zbog teške financijske situacije prodavala list po list spomenutoga atlasa i da je to razlog zbog kojega mu se ne može ući u trag; više nije cjelovit. Kada sam, prilikom nedavnoga posjeta Blacima, upitala našega vodiča/kustosa je li čuo štogod o tome, potihom mi je objasnio da je gospođa Uvanović godinama sama boravila u Blacima, stoga se ne zna kako je raspolagala blatačkim dobrima te koja je od njih eventualno prodala.

Blatačka je knjižnica i danas dobro očuvana te broji „nekoliko tisuća knjiga od kojih značajan dio datira iz vremena prije 1800. godine. Ovdje se mogu naći knjige iz područja astronomije, matematike, fizike, geodezije, klasične književnosti, beletristike, ali i notni zapisi te astronomske i zemljopisne karte. Osobitu vrijednost imaju crkvene knjige iz 17., 18. i 19. stoljeća. Samostanski Arhiv pokazuje da su se kroz niz generacija pedantno bilježili svi gospodarski i svakodnevni poljodjelski poslovi, počeci cvjetanja, rasta i branja plodova na blatačkim dobrima, ali i općeniti klimatski ritmovi, pa su se kroz barem pedesetak godina bilježile mijene dana, mjeseci i godina“. U blatačkome **arhivu** mogu se naći stotine isplatnica za obavljene sezonske poslove, službeni formulari, popisi dužnika s gospodarevim opaskama iz praktične psihologije za svakoga od njih, popisi radnika koji su sudjelovali u radovima na gradnji pristupnih puteva i reguliranju voda koje su ugrožavale plodni blatački kanjon i drugo.³³

Vratnice između knjižnice i susjedne sobe oplemenjene su ukrasnim ručkama iz 18. stoljeća. „Iz svih prostorija prolazi vode prema kuhinji i kominu, kao središnjoj točki unutarnjega rasporeda i života.“, piše Vlahović. (Vlahović 2010: 86)

Tijekom dvadesetoga stoljeća Pustinja Blaca se proslavila u svijetu zahvaljujući svojoj **zvjezdarnici**, čiji je promicatelj bio posljednji upravitelj pustinje don Nikola Miličević mlađi.

---

³³ Centar za kulturu Brač. URL: <http://czk-brac.hr/index.php?id=3>. (3.8.2015.)

Kao što je spomenuto u ranijem poglavlju, tijekom školovanja u Beču don Niko je stanovao kod direktora sveučilišne zvjezdarnice prof. Edmonda Weissa, po čijoj je smrti preuzeo čitavu njegovu opsežnu astronomsku biblioteku koju je potom prenio u svoj blatački opservatorij. Dopisivao se i s Leom Brennerom (1855.-1928.), vlasnikom privatne Zvjezdarnice Manora u Malome Lošinju, koji mu je pomagao savjetima i literaturom.³⁴

Dvadesetih je godina prošloga stoljeća u Blacima stvorio pravi opservatorij te ga opremio knjižnicom, instrumentima i teleskopima. „U njegovo vrijeme tamo su odlazili najpoznatiji svjetski istraživači neba te gledali kroz jedan od najvećih teleskopa na Balkanu. Godine 1926. dopremio je Blaca poznati Brennerov **teleskop** težak preko 900 kilograma (samo postolje težilo je preko 250 kilograma pa je bilo pravo umijeće prenijeti ga na mazgama od luke do samostana), kupljen u Beču za milijun dinara.“ (Ibid.: 81) U svome je blatačkome opservatoriju don Niko „motrio nebo i pisao mnogobrojne rasprave koje su objavljivane u inozemnim stručnim časopisima. Izračunao je kretanje kometa Tuttle i odredio njegov položaj na nebu 1912., objavivši o tome radnju u „Astronomische Nachrichten“, a radnju je prenio i bečki astronomski kalendar“. Godine 1912. izdao je prvi astronomski časopis na tlu današnje Hrvatske, „Mladi zvjezdar: Vjesnik prijatelja neba“. Časopis, opsega četiri stranice, imao je na naslovnici prikazan dalekozor.³⁵ Taj časopis, prvi ne samo u Hrvatskoj već i u ovome dijelu Europe, „još više doprinosi značaju i ulozi Pustinje Blaca i njenoga upravitelja don Nikole Miličevića ml. za našu kulturnu baštinu“, tvrdi Marinković. (Marinković 1993: 87) Plod njegovoga rada otkriće je dviju zvijezda i nekoliko repatica; prema riječima don Nike mlađega „bile su to dvije male prolazne zvijezde. Jednu sam otkrio 1936. u zvijezdu Lacerta, a drugu 1941. u Cefeju. Otkrio sam također i nekoliko repatica.“ (Vlahović 2010: 81) Odlukom Međunarodne astronomske unije iz 2005. godine, ovome je izuzetnom mjestu počast odana i tako što su dva asteroida, otkrivena sa Zvjezdarnice Višnjan, nazvana *Miličević* (10241) i *Brač* (10645).³⁶ Don Niko Miličević mlađi bio je posljednji blatački pustinjač, a iza sebe je ostavio vrlo vrijednu astronomsku baštinu koja se nalazi izložena u muzejskome postavu. I danas na adresu opservatorija Blaca stižu mnogi astronomski časopisi iz čitavoga svijeta.³⁷

---

³⁴ Centar za kulturu Brač. URL: <http://czk-brac.hr/index.php?id=3>. (4.8.2015.)

³⁵ Ibid. (4.8.2015.)

³⁶ Sardelić, Mirko. *Svećeničke pustinje*. 2010. URL: <http://www.matica.hr/hr/358/Pustinja%20Blaca%20/>.(4.8.2015.)

³⁷ Centar za kulturu Brač. URL: <http://czk-brac.hr/index.php?id=3>. (4.8.2015.)

Kako spominje Vlahović, možda je upravo pčelinja radinost „najbolji simbol neumornoga rada i ljubavi pustinjaka u Blacima“. Oni su od kamenih cvjetova i tvrdih vrulja proizvodili med „iznimne slasti“ i obilno ga rabili (šećer nisu ni koristili). Blatački je **pčelinjak**, koji Miličević gradi 1905., po obliku i načinu izgradnje bio jedinstven u Dalmaciji i u Europi. Želeći unaprijediti pčelarstvo, Miličević je zasadio „na stotine grmova ružmarina“.

„Taj je veliki pčelinjak, s 330 kamenih ulišta, pokretnim saćem te sa svom opremom i potrepštinama, izgrađen na obližnjem brdu u stijenama, na zaštićenome mjestu gdje raste raznovrsno mirisno grmlje.“, piše Vlahović. (Ibid.: 78) Godišnje se, kao što je prethodno spomenuto, proizvodilo i do 15 kvintala³⁸ meda. Prema Vlahoviću, „sačuvani su nacrti za izradu prvih pokretnih ulišta i cijeloga pčelinjaka, kao i dosje svake košnice, a postoji i cijeli spis o tehnici dijeljenja rojeva, sastavljen na temelju višegodišnjih ispitivanja“. (Ibid.: 79)

Napredno vinogradarstvo, maslinarstvo, stočarstvo i pčelarstvo osiguravali su Blacima blagostanje i napredak. Kako je već istaknuto, Pustinja je Blaca (u suvlasništvu) raspolagala s tri jedrenjaka – dvije polake (svojedobno najveći trgovački brodovi na Mediteranu) i brigantinom. Do danas je sačuvana **pulena** blatačkoga jedrenjaka, „jedan od vrijednih eksponata Bračkoga muzeja u Škripu“. (Ibid.: 80)

Osim čuvara u zgradama Pustinje, danas u obližnjim zaseocima više nema stalnih žitelja. Zgrada prema ugovoru spada pod crkvenu i društvenu upravu. U njoj je smješten arhiv i muzej Pustinje Blaca. Dok je arhivska građa i danas nedostupna crkvenim istraživačima, muzej je barem djelomice otvoren „zaljubljenicima u hrvatsku religioznu i kulturnu baštinu“. (Batelja 1992: 108)

Nakon smrti posljednjega upravitelja 1963. godine Blaca postaju spomenik kulture koji objedinjuje materijalne i duhovne vrijednosti uklopljene u prirodni ambijent izuzetne ljepote. Izniman je to spomenik ljudskoga rada i izdržljivosti, jedinstveni spomenički sklop utemeljen u krajoliku s izuzetnim povijesnim, gospodarskim, umjetničkim i znanstvenim sadržajima. Pustinja Blaca kao prirodni i kulturološki fenomen zapravo predstavlja kompleksan eko-muzejski sustav, još u najvećoj mjeri dobro očuvan.³⁹

---

³⁸ Kvintal – metrička centa, 100 kilograma.

³⁹ Centar za kulturu Brač. URL: <http://czk-brac.hr/index.php?id=3>. (1.8.2015.)

6. Eko-muzej: muzealizacija i revitalizacija Pustinje Blaca kroz noviji muzejski koncept

Na početku ovoga poglavlja želim napomenuti da je muzealizacija proces kojim predmet postupno postaje muzealija⁴⁰. Po Z. Z. Stranskome, muzealnost je osnovna osobina muzejskoga predmeta. To je osobina predmeta da u jednoj realnosti bude dokumentom neke druge realnosti, da u sadašnjosti bude dokumentom prošlosti, da u muzeju bude dokumentom realnoga svijeta, a u prostoru dokumentom nekog drugog prostornoga odnosa. Komunikacija kulturne poruke može se provoditi i u prostoru, kada nismo u mogućnosti premjestiti predmet iz njegovoga prirodnog konteksta. Svoju muzealnost on izražava time što ostaje dokumentom vremena i društvenih odnosa kojima je svjedočio, a zajedno s okolinom kojoj pripada postaje dokumentom povijesnoga prostora. (Maroević 1993: 96)

Svojstvo muzealnosti nije svojstvo koje posjeduju samo predmeti koje prenosimo u muzej. Povijesne građevine, arheološki spomenici *in situ*, povijesni gradovi ili pak kulturni krajolici također mogu biti dokumentima vremena, društva ili prostora i imati sposobnost komuniciranja tih vrijednosti. Ivo Maroević pojašnjava: „Muzealnost je najočitija u predmeta koji su muzealizirani ili u objektima ili sredinama koje su potpuno ili djelomice muzealizirane u smislu aktivnog komuniciranja i interpretiranja njihovih dokumentarnih i drugih vrijednosti. To su, primjerice, uz muzeje raznih vrsta, crkve i dvorci priređeni za razgledanje, prezentirani arheološki lokaliteti i ruševine, obilježena i interpretirana središta povijesnih gradova ili pak seoske cjeline uređene poput muzeja na otvorenom, parkovi prirode, botanički i zoološki vrtovi.“ (Ibid.: 97)

Ovaj se rad bavi upravo tim prijelazom Pustinje Blaca iz zajednice svećenika i pustinjaka u muzejsku ustanovu velikoga kulturnog značaja te njenim sadašnjim i budućim planom razvoja. Muzeologija će tako, riječima I. Maroevića: „(...) iako se bavi predmetom, zbirnim fondom i svim mogućim relacijama unutar konteksta, često promatrati predmet ne samo kao nositelja i izvor informacija, kao emitera u komunikacijskom procesu i kao dokument neke od stvarnosti, nego će ga nužno morati promatrati i kao varijablu koja djeluje u pravcu obogaćivanja čovjekove okoline, stvaranja različitih identiteta, na život u cjelini.“ (Ibid.: 10)

---

⁴⁰ Muzealije su stvarni i potencijalni muzejski predmeti, predmeti koji nose obilježja muzealnosti. (Z. Z. Stransky)

Čin muzealizacije zapravo je početak spasa od zaborava. To je jedna od primarnih zadaća muzeja i cjelokupne zaštite kulturne i prirodne baštine. Preklapanje sfere muzejske djelatnosti i djelatnosti brige za kulturnu i prirodnu baštinu sve više se širi, što posebno dolazi do izražaja u muzejima na otvorenom, muzejski upotrebljivanim spomenicima kulture i prirode, eko-muzejima i sličnim muzejskim oblicima. (Ibid.: 101) Muzeologija izučava identitete kao dio muzealnosti. Identitet kao dio muzeološke poruke postaje element spoznaje o postojanju, o korijenima koji sežu do različitih dubina prošlosti i prostora. Među predmetima i u ambijentima kulturne baštine spoznajemo sličnosti i razlike te zapravo utvrđujemo vlastite identitete u nezaobilaznim komunikacijskim procesima. Prema tome je „identitet koji se stvara u kontaktu s baštinom, u muzejima i galerijama, različit i komplementaran, ali i nenadoknadiv za ljudsku vrstu u cjelini“. (Ibid.: 99)

Muzej na otvorenom širi muzeološke mogućnosti na sferu čovjekove okoline, prema proučavanju, zaštiti i interpretaciji jednoga dijela nepokretnoga kulturnog nasljeđa. Drugim riječima, muzej na otvorenom „aktivna je mogućnost prodora suvremene muzeološke misli u cjelovitost kulturnoga i prirodnoga nasljeđa u prostoru“. (Maroević 2004: 63) Prvotnu je definiciju muzeja na otvorenom ICOM usvojio 1957. godine i po njoj je to zbirka spomenika graditeljstva. Udruženje muzeja na otvorenom u Europi 1972. godine proširuje definiciju te joj dodaje znanstveni element: muzeji na otvorenom trebali bi biti zbirke koje se znanstveno vode ili su pod znanstvenim nadzorom, a predočavaju naseobinske, građevne, stambene i gospodarske oblike koji se nalaze u slobodnom prostoru. Usko su povezani s pojavom eko-muzeja, koji još nisu jasno definirani. G. H. Riviere sedamdesetih je godina prošloga stoljeća tvrdio da su se eko-muzeji razvili upravo iz muzeja na otvorenom, želeći predstaviti neku ekološku cjelinu. (Ibid.)

O pojavi i razvoju muzeja na otvorenom i eko-muzeja I. Maroević piše: „U pitanju je proces koji nezadrživo kreće naprijed. On s jedne strane znači integraciju zaštite kulturnog nasljeđa u prostoru s muzejskom komunikacijom, bez obzira na muzeološki raspon od sakupljanja i čuvanja do prezentacije, a s druge strane znači muzeološko definiranje ekoloških cjelina u kojima ekologija ne znači samo vodu, zrak i prirodnu okolinu, već preuzima apsolutno antropološki značaj integracije čovjekova djelovanja u prostoru, tradicije i kulturnog razvitka s prirodom i prirodnim resursima, ne bježeći od revaloriziranja zaboravljenih vrijednosti. Time muzejska djelatnost preskače neka od tradicionalno ustaljenih ograničenja.“ (Ibid.)

Neovisno o svojoj gotovo stogodišnjoj povijesti, o novim oblicima koji se javljaju i koji ostvaruju pomak od muzeja na otvorenom (koji su gotovo jednoznačno određeni etnološkim sadržajima), „perspektiva muzeoloških događanja u prostoru i u vezi s prostorom upravo je eko-muzej, bez obzira na kontroverznosti oko njegova definiranja“. (Ibid.) Muzeji na otvorenom mogu i moraju postati „jedan od oblika eko-muzeja, težiti prema oslobađanju od isključivosti etnološkoga zatvaranja i tendirati da što više njeguju metodu nastajanja i razvijanja *in situ*, oko postojećih prirodnih jezgri“, tvrdi Maroević. (Ibid.)

Pojam eko-muzeja stvorio je francuski muzeolog Georges Henri Riviere. Prvi eko-muzej na svijetu započeo je svoj razvoj u središnjoj Francuskoj 1971. godine, na teritoriju oko gradova *Le Creusot* i *Montceau-les-Mines*. Muzej sada više nije samo institucija ili zgrada, već proces istraživanja i saživljavanja ljudi s kulturnom i prirodnom okolinom. Eko-muzej ima koncept totalne brige za baštinu, pri čemu su sakupljanje i obrada predmeta u funkciji čovjeka koji s predmetima živi i koji se njima bavi. Pojava eko-muzeja uzrokovana je potrebom ljudi da integriraju svoj život s vrijednostima naslijeđenoga i to u vlastitome prostoru. Darko Babić o toj pojavi piše: „Sedamdesete godine dvadesetog stoljeća kreirale su nov odnos muzeja i društva, ponajprije kroz formu eko-muzeja. U međuvremenu se društvo, kontekst u kojem muzeji djeluju, značajno promijenilo. Eko-muzeji i pokret nove muzeologije su, iako izvorno odgovarajući na potrebe ondašnjeg trenutka, svojim konceptom teritorija, baštine, identiteta i razvoja, te (lokalne) zajednice kao osnovnog nositelja procesa, anticipirali mnoga suvremena teorijska i praktična promišljanja. U međuvremenu su tradicionalni (klasični) muzeji preuzeli dio iskustva eko-muzeja, dok su i sami eko-muzeji evoluirali i stvorili nove oblike pojavnosti.“ (Babić 2009: 221) Srž filozofije eko-muzeja odnosi se na muzej kao preplitanje prošlosti i sadašnjosti, pri čemu muzej treba početi služiti čovjeku, a ne kao dosad – predmetu.

Eko-muzej bi trebao zadržati značajke muzeja na otvorenom *in situ*, koji bi pokazivao, njegovao te time štiti djelovanje i bivanje u određenom prostoru. Trebao bi biti središte određene zone s tipičnim obilježjima kultiviranoga prostora. „Cilj takvoga muzeološkog usmjerenja jest očuvanje i prezentacija načina života gdje je neprestano dolazilo do prožimanja muzealne i prave stvarnosti na svim razinama životnoga ciklusa te razvitka kulture i proizvodnje.“ (Maroević 2004: 64) U tom kontekstu eko-muzej predstavlja muzeološki konzerviranu sponu između čovjeka i prostora i prostora kroz čovjekovo djelovanje u prostoru.

Eko-muzej pretpostavlja značajnu ulogu lokalne zajednice u kreiranju sadržaja muzeja i u osmišljavanju prezentacije njihove kulture, kao i implementiranje strategija održivoga razvoja u svaki aspekt muzejskoga upravljanja.⁴¹

Riječima Darka Babića, eko-muzej, dakle, „implicira jasan interdisciplinarni pristup, posjeduje čvrstu regionalnu karakteristiku (definiran je granicama identiteta i kulture, a ne administrativnim granicama) i, naravno, podrazumijeva uključenost i suradnju s lokalnom zajednicom koja uvijek i obvezatno sudjeluje u njegovom planiranju, radu i upravljanju – ona je pravi kustos eko-muzeja.“ (Babić 2009: 235)

Ideja o Pustinji Blaca kao eko-muzeju pojavila se nakon zamiranja svećeničke zadruge 1972. godine, kada Općina Brač postaje vlasnikom većine zgrada i zemljišta. Osamdesetih godina 20. stoljeća tadašnja Samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture Općine Brač izrađuje *Projekt o revitalizaciji i namjeni spomenika kulture Pustinja Blaca i Prijedlog za osnivanje eko-muzeja „Blaca“*. Kontinuitet razmišljanja o revitalizaciji Pustinje Blaca uspostavljanjem eko-muzeja nastavlja i Centar za kulturu Brač⁴² koji od devedesetih upravlja muzejom.⁴³ Podršku projektu daju Splitsko-dalmatinska županija te Ministarstvo kulture RH, a posljednjih godina pridružuju im se i Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova EU-a te donatori. Važna je i potpora Općine Nerežišća u cilju revitalizacije širega područja Pustinje Blaca.

Pisala sam o značajkama eko-muzeja i njegovoj perspektivnosti, s obzirom na to da zapravo označava budućnost razvoja muzejske djelatnosti. Nije teško primijetiti značaj takvoga projekta na hrvatskome tlu, posebice za otočni predio, na kojemu ovakvi projekti, rekla bih, još više dobivaju na važnosti. Nakon dugogodišnjih napora, nedavno je prepoznat entuzijazam Centra za kulturu Brač koji s Konzervatorskim odjelom u Splitu⁴⁴ već tri desetljeća radi na obnovi i zaštiti ovoga iznimnog povijesnog lokaliteta na južnim padinama Brača, što je rezultiralo lanjskom nominacijom za Landscape Award. Još jednom ću naglasiti da je Pustinja Blaca time ponovno ispisala *malu povijest* kao prvi hrvatski kandidat za tu prestižnu nagradu.

---

⁴¹ *Muzejski dokumentacijski centar (MDC)*; <http://www.mdc.hr/hr/kalendar-dogadanja/?t=o?vid=1535&d=28-2-2015>. (8.4.2016.)

⁴² Osnivač Centra je Splitsko-dalmatinska županija.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Pročelnik odjela je Radoslav Bužančić, a njegova zamjenica Vanja Kovačić, koja je ujedno glavna konzervatorica projekta.

Povodom kandidature Pustinje Blaca za Landscape Award, na internetskim stranicama Vijeća Europe⁴⁵ postavljen je prilog odnosno videoisječak u kojemu proslavljeni hrvatski alpinist i putopisac Stipe Božić te ravnateljica muzeja i Centra za kulturu Brač, Jasna Damjanović, ukratko predstavljaju Blaca.

„Na otoku Braču i u ostalim krajevima Dalmacije drevne konjske i pješačke staze polako zarastaju u korov. Nasreću, evo me na jednoj koja se još uvijek održala. Ona vodi do nekadašnjega glagoljaškog samostana na južnoj strani otoka Brača, između Bola i Milne“, otpočinje priču Stipe Božić.- „Do Pustinje Blaca stiže se iz nekoliko pravaca, ali još uvijek samo pješke. Ove stoljetne konjske i pješačke staze služile su za opskrbu i za građenje Blaca.“

Za obnovu i transport drvene građe danas se koriste helikopteri Hrvatske vojske, a pritom pomaže Hrvatska gorska služba spašavanja⁴⁶. Nužne restauratorske radove pomažu Ministarstvo kulture, Splitsko-dalmatinska županija i mnogobrojni donatori.

„U prvome redu radi se o sanaciji muzejskog sklopa, sanaciji zgrada, adaptaciji, o restauraciji namještaja, tako da ja vjerujem da ćemo već pri kraju ove sezone moći predstaviti javnosti još neke blatačke prostore, do sada nepoznate, dakle, proširiti muzejski fundus, pokazati blatačku konobu, pokazati obnovljeni prostor stolarske radionice i jedan lijepi restaurirani salon.“, pojašnjava Jasna Damjanović. Na nju se nadovezuje narator priloga: „Samostan Pustinja Blaca pravi je biser otoka Brača, Dalmacije i Hrvatske. Začetak Pustinje Blaca bio je u 16. stoljeću, kada su ovo područje nastanili poljički svećenici glagoljaši koji su, bježeći pred Turcima, ovdje napravili svoj stan.“

„Početak je bio u pećini koja je bila zagrađena kamenjem, ali su vrlo skoro svećenici glagoljaši tamo stvorili svoj pravi dom, sagradili zgrade, stambene, gospodarske, sagradili crkvu i samostan i tako se razvijali punih četiri stotine godina. Oni su napravili veliko gospodarstvo; u Blacima se proizvodio med, proizvodilo se vino, Blaca su imala čak i trgovačke brodove. Krenulo se u jedan gospodarski razvoj, ne zaboravivši pritom da je to mjesto kontemplacije, mjesto duhovnosti, prava jedna Župa blatačka.“, nastavlja Jasna Damjanović.

---

⁴⁵ Council of Europe. *European Landscape Convention. Croatia: National Landscape Award for the Landscape Award of the COE. Session 4.* URL: <http://www.coe.int/en/web/landscape/croatia> (11.4.2016.)

⁴⁶ Skraćeno HGSS.

Narator nas uvodi dublje u priču: „Od 1862. do 1962. Blacima su upravljali svećenici Miličevići. Dvadesetih godina 20. stoljeća izgrađen je opservatorij, opremljen knjižnicom, instrumentima i teleskopima, među kojima se ističe teleskop koji je dugo vremena bio najveći u zemlji. Bila je ovdje i osnovna škola, sve do smrti don Nikole Miličevića 1963. godine, kada završava slijed svećenika-upravitelja samostana.“

Bio je to ujedno i završetak neprekidnog života pustinjačkog samostana u Blacima te njegovo pretvaranje u muzej i značajno turističko odredište.

Prilog završava ravnateljčinim riječima: „Mislim da su Blaca prava kulturno-turistička atrakcija, jedno mjesto s izuzetnim gospodarskim, znanstvenim, umjetničkim i kulturnim sadržajima i nezaobilazno mjesto, zapravo, na kulturnoj i turističkoj karti Brača, Hrvatske i svijeta.“

Ne treba zaboraviti ni na činjenicu da je, otkada je Hrvatska postala članicom Europske unije, cijelome projektu pridodana još jedna dimenzija, i to ona vezana za EU fondove.

Jasna Damjanović, već spomenuta ravnateljica Centra za kulturu Brač, ističe važnost nominacije lokaliteta Blaca zbog pribavljanja potrebnih sredstava iz odgovarajućih EU fondova za završetak projekta: „Važnost je projekta i aktivacija resursa u okruženju, na tom dijelu Brača ima niz napuštenih ruralnih naselja koja bi mogla zaživjeti ovim projektima i vlasnici bi ih mogli obnoviti. Pustinja Blaca već jest turistička atrakcija koja privlači bicikliste, planinare, goste koji vole hodanje, aktivan odmor i boravak u prirodi. Područje Blaca sve to pruža i krajnji rezultat bi mogla biti istinska revitalizacija tog dijela otoka Brača.“

Ravnateljica Damjanović ističe da ih čeka još mnogo posla: „U središtu smo velikog i zahtjevnog projekta. Ove godine nastavljamo radove na obnovi muzejskih zgrada, restauraciji muzejskog fundusa i uređenju pristupnih puteva. Radi se o tehnički i sigurnosno iznimno zahtjevnim poslovima, osobito kada se uzme u obzir da je do muzeja i samostana moguće doći samo pješačeći uskom kozjom stazom.“⁴⁷ Najavila je i daljnji iskorak i oživljavanje funkcije zvjezdarnice nabavkom suvremene opreme i revitalizacijom opservatorija.

---

⁴⁷ Nikolić, Leo. *Evo zašto Pustinja Blaca zaslužuje europsku nagradu*. Hrvatska. Filmski krajolik. 22.2.2015. URL: <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/370465/Evo-zasto-Pustinja-Blaca-zasluzuje-europsku-nagradu.html>. (13.4.2016.)

Smisao pothvata koji se izvodi u Pustinji Blaca jest da se na više od milijun četvornih metara, u autentičnom okolišu koji su stvarale i kultivirale generacije, znanstveno i kulturološki istraži mogućnost samoodrživoga razvoja zatvorene zajednice kakva je postojala u Blacama sve do 1972., kada je zamrla svećenička zadruga i kada je općina Brač, a poslije država, postala vlasnikom većine zgrada i zemljišta.⁴⁸

Pustinja Blaca, sadržajno grad u malom, jedna je od najvećih turističkih i kulturnih atrakcija u Hrvatskoj. Na internetskim stranicama Ministarstva kulture ističe se da su tijekom posljednjih četrdeset godina provedeni opsežni konzervatorsko-restauratorski radovi na muzejskome kompleksu, dok se u posljednjih osam godina provode „aktivnosti integralne zaštite u sklopu šire definiranoga programa *Eko-muzej Pustinja Blaca*“.⁴⁹ Poboľšan je, kako se navodi, program muzejske prezentacije, te primijenjena strategija ekološki održivoga gospodarskog korištenja.

Radovi na prvoj fazi obnove spomeničkoga sklopa započeli su krajem 2007. odnosno početkom 2008. godine, ali i stali 2010. godine zbog sanacije goleme stijene⁵⁰ pod kojom se muzej i samostan nalaze. Nakon tri godine nastavilo se s obnovom Pustinja Blaca. Tako su obnovljeni oštećeni dijelovi zgrada unutar kompleksa, sanirane su okolne stijene, poboljšan je pristup eko-muzeju, obnovljeni su tradicijski suhozidi, restaurirana je muzejska zbirka, osmišljen je raznolik muzejski program te je organizacijom dodatnih sadržaja u blizini muzeja poput planinarenja i biciklizma, uključen i krajolik kao važan dio muzejskoga doživljaja, ističe se na internetskim stranicama Ministarstva.⁵¹ Ravnateljica Damjanović smatra da bi rješenje za Blaca bilo da se u njima više boravi i živi tijekom cijele godine, ali za to je potrebno stvoriti tehničke preduvjete, na čemu se trenutno i radi.

---

⁴⁸ Vujević, Eda. *Primjer dobre prakse: europsko priznanje ekomuzeju Pustinja Blaca*. 15.6.2015. URL: <http://www.slobodnadalmacija.hr/scena/kultura/clanak/id/276830/primjer-dobre-prakse-europsko-priznanje-ekomuzeju-pustinja-blaca>. (13.4.2016.)

⁴⁹ RH Ministarstvo kulture. *Pustinja Blaca – prvi hrvatski kandidat za Landscape Award Vijeća Europe*. 13.2.2015. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=11742>. (15.4.2016.)

⁵⁰ Dijelovi stijene odlamali su se zbog prirodnih nepogoda i padali, tako ugrožavajući samostan i muzej. Radilo se o čak 50 tona kamenja.

⁵¹ RH Ministarstvo kulture. *Pustinja Blaca – prvi hrvatski kandidat za Landscape Award Vijeća Europe*. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=11740>. (16.4.2016.)

Pustinja Blaca predstavlja jedinstveni eko-etno spomenik hrvatske povijesti te se nalazi na Pristupnoj listi kulturnih dobara UNESCO-a, o čemu je već bilo riječi. „UNESCO je imao velik utjecaj na razvoj kulturnoga turizma jer sustavno prati i razvija programe kulture i kulturne baštine diljem svijeta. Osim toga jedinstven je u razlikovanju i poticanju očuvanja kako materijalne, tako i nematerijalne baštine.“, piše D. A. Jelinčić. (Jelinčić 2008: 10) Nešto organiziraniji način „iskorištavanja“ kulture i kulturne baštine u svijetu uvodi Vijeće Europe. Njegov program *Europskih kulturnih itinerara*⁵² pokušaj je „sustavne organizacije i prodaje resursa kulturnoga turizma na određenu temu“. (Ibid.) Nakon Vijeća Europe istu su organizaciju i strukturu pokušali slijediti mnogi regionalni, nacionalni ili pak lokalni kulturno-turistički programi jer je dokazano da je „uspjeh sličnih programa veći ako oni surađuju u obliku kulturnih itinerara nego što bi bila njihova konkurentnost odnosno samostalna ponuda na ionako velikome turističkom tržištu“. (Jelinčić 2008: 11) Europska Unija bavi se turizmom kao privrednim sektorom, ali „nijedan njezin program ne obuhvaća izričito pojam kulturnoga turizma“, upozorava Jelinčić. (Ibid.)

Cijela blatačka dolina ima status zaštićenoga krajobraza pa se svaka aktivnost na ovome području pomno motri. S obzirom na izolirani položaj u uskome kanjonu Blaca i status značajnoga krajolika, navedene aktivnosti sanacije i uređenja okoliša bile su zahtjevne te su iziskivale znatna financijska sredstva, ali su uspješno provedene u suradnji sa stručnjacima iz područja zaštite kulturne i prirodne baštine.

O radovima u Pustinji i uvjetima u kojima su se isti provodili na stranicama Ministarstva kulture moguće je pronaći sljedeće podatke koji nam olakšavaju predočavanje tih teških uvjeta: „S obzirom na nepristupačnost mjesta sanacija i uređenje zgrada i okoliša [opsežni konzervatorsko-restauratorski radovi] bili su iznimno zahtjevni i uspješno su provedeni u suradnji sa stručnjacima iz područja zaštite kulturne i prirodne baštine. Posebno se izdvajaju radovi na sanaciji stijenske mase iznad muzejskih zgrada, složeni s tehničkoga i sigurnosnoga aspekta. Tom je prilikom sva potrebna mehanizacija rastavljena na dijelove i prenošena strmom stazom ručno ili na konjima. Budući da u Pustinji Blaca nema električne energije ni tekuće vode korišteni su isključivo agregati i kišnica.“⁵³

---

⁵² *European Cultural Routes.*

⁵³ *RH Ministarstvo kulture. Pustinja Blaca – kulturni krajolik. 5.5.2015. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=12269>. (22.6.2016.)*

Angažman zajednice, od lokalne vlasti do stanovništva otoka Brača, pridonio je uspješnome očuvanju i interdisciplinarnome predstavljanju Pustinje Blaca kao važnoga i prepoznatljivoga mjesta na otoku, koje se može smatrati nositeljem identiteta prostora.⁵⁴

Povodom otvorenja izložbe fotografija⁵⁵ *Pustinja Blaca – kulturni krajolik* u palači Skočibučić-Lukaris na Peristilu u Splitu, početkom svibnja 2015. godine na stranicama Ministarstva objavljen je zanimljiv tekst u kojemu se, nakon uvodnoga dijela o povijesti Pustinje, iznosi tvrdnja da su Blaca „ne samo iznimno vrijedan kulturni spomenik“, ona su „apsolutna točka u prostoru, središte cjelovitog i zaokruženog eko-sustava kojem pripadaju obrađena samostanska polja i imanja te pastirski zaselci s pašnjacima razasutim podno Vidove gore“⁵⁶.

Doživljaj krajolika i oživljavanje tradicijskoga načina života neizostavan su dio svakoga posjeta muzeju, što ga čini zanimljivim posjetiteljima, osobito mlađim generacijama. Svijest o važnosti krajolika bila je preduvjet za uspostavljanje sustava integralne zaštite kulturnopovijesnih i prirodnih vrijednosti Pustinje Blaca i implementiranje koncepta eko-muzeja.⁵⁷

U svakodnevnom životu tu se „eksperimentiralo s novim metodama uzgoja poljoprivrednih kultura, uvođenjem novih tehnologija poput sušenja voća ili proizvodnje i prerade vina zasnovane na suvremenim tehničkim dostignućima, proizvodilo se u iznimno velikim količinama maslinovo ulje i med. Pokusna eksploatacija borove smole uvedena je radi proizvodnje terpentina, a zasađene plantaže buhača eksperimentirale su s proizvodnjom prirodnog pesticida kojem se danas ponovno vraća suvremena ekološka industrija“⁵⁸, što mnogo govori o naprednim idejama i značajnim mjerama koje su se u Pustinji provodile.

Samostan, njegova gospodarska imanja, vinogradi, maslinici i pašnjaci u prirodnom krajoliku nenaseljene, južne strane otoka, kao eksperimentalni projekt uređenja kultiviranoga krajolika „ujedno predstavljaju jedinstvenu priliku za proučavanje i čuvanje tradicionalne ekološke ravnoteže u prostoru između kultiviranoga i divljega izvornog otočkog pejzaža“⁵⁹.

---

⁵⁴ MDC, URL: <http://www.mdc.hr/hr/kalendar-dogadanja/?t=o?vid=1535&d=28-2-2015>. (25.4.2016.)

⁵⁵ Izložba je otvorena 8. svibnja 2015. godine.

⁵⁶ RH Ministarstvo kulture. *Pustinja Blaca – kulturni krajolik*. 5.5.2015. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=12269>. (22.6.2016.)

⁵⁷ MDC, URL: <http://www.mdc.hr/hr/kalendar-dogadanja/?t=o?vid=1535&d=28-2-2015>. (26.4.2016.)

⁵⁸ RH Ministarstvo kulture. *Pustinja Blaca – kulturni krajolik*. 5.5.2015. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=12269>. (22.6.2016.)

⁵⁹ Ibid.

Aktivnosti provedene u razdoblju od 2007. do 2015. godine mogu se grupirati u tri glavna područja⁶⁰:

1. poboljšanje programa muzejske prezentacije,
2. primjena strategija ekološkoga održivog gospodarskog korištenja,
3. provedba konzervatorsko-restauratorskih radova na muzejskome kompleksu.

Navedene su aktivnosti obuhvaćale sljedeće:

- obnovu oštećenih dijelova zgrada unutar muzejsko-samostanskoga kompleksa i ponovno uspostavljanje kulturno-turističke funkcije
- sanaciju okolnih stijena i izradu projektne dokumentacije kao osnovne podloge za daljnje radove i dugoročno rješavanje problema sigurnosti te zaštite posjetitelja i cijeloga muzejskog sklopa
- unapređenje pristupa eko-muzeju uz poštivanje njegova prirodnoga okoliša: obnovu tradicijskih putova i odmorišta, postavljanje oznaka na stazama
- obnovu tradicijskih suhozida kao važnih elemenata u bračkome krajoliku
- izradu strategija za opskrbu objekata energijom i vodom na ekološki prihvatljiv način
- izradu studije za revitalizaciju organske poljoprivrede i gospodarstva (tradicijske gospodarske aktivnosti kao što su vinogradarstvo, maslinarstvo, pčelarstvo itd.)
- restauraciju i prezentaciju muzejske zbirke
- osmišljavanje bogatoga i raznolikoga muzejskog programa kao i kreativne marketinške strategije zanimljive široj javnosti
- javnu promociju i prezentaciju projekta *Eko-muzej Pustinja Blaca* s ciljem uključivanja lokalne zajednice u provedbu projekta (predavanja i radionice održane 2010. i 2011. godine)
- uključivanje krajolika kao važnoga dijela muzejskoga doživljaja (organizacija dodatnih sadržaja u okruženju muzeja: planinarenje, slobodno penjanje, biciklizam, trčanje).⁶¹

Pojava eko-muzeja označila je početak nove (alternativne) muzeologije, koja je s vremenom postala „sinonim za opće procese modernizacije muzeja“. (Krivošejev 2012: 15)

---

⁶⁰ RH Ministarstvo kulture. *Pustinja Blaca – prvi hrvatski kandidat za Landscape Award Vijeća Europe*. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=11740>. (26.4.2016.)

⁶¹ Ibid. (26.4.2016.)

Slijedi kratko izlaganje glavnih ideja sadržanih u članku „Pustinja Blaca kao ekomuzej“, autora Ivana Rogića Nehajeva, a koji datira iz 1984. godine. Radi se o recenziji projekta, utemeljenoj na radovima i programima koje je od 1980. godine sa suradnicima izradio Marijan Vejvoda, stručni čuvar Pustinja Blaca. Rogić Nehajev ističe da je „osnovna ideja spomenutih tekstova da se u samostanu u Pustinja Blaca osnuje eko-muzej u kojemu bi se „modernom čovjeku mogli dati (...) odgovori kako živjeti u samodovoljnosti unutar ekološkog ograničenja““.

(Rogić Nehajev 1984: 14)

Kao glavne argumente za uspostavu eko-muzeja u Blacima, Rogić Nehajev analizira sljedeće: sve razvijeniju ekološku svijest, proces propadanja različitih obrta, proces rastvaranja ideje o minimalnoj razini samodostatnosti kao razvoj vrijednosti te razvoj alternativne tehnološke svijesti. Za sve razvijeniju ekološku svijest će tako reći da je to „temeljni element“ i da se pritom ekološka praksa „ne promatra restriktivno, već *produkcijski* odnosno produktivno“. Takav pristup mijenja odnos spram prirode kao produktivnoga resursa i na svakodnevnoj razini, uključujući različite stilove života koji počivaju na selektivnome vrednovanju lokalnih prirodnih resursa. Naspram industrijske i postindustrijske svijesti, prema kojoj je priroda, načelno uzevši, neograničen resurs, „ekološki sustav upozorava na ograničenost i na nužnost razvijanja onih stilova života koji računaju s tim ograničenjima ili kojima su ta ograničenja povijesni i produkcijski izazovi“. (Ibid.) Rekonstrukcija takvih znanja u sklopu eko-muzeja postaje dijelom „širega traganja za uspješnijim razvojem tehnologije te traganja za uspješnijim povezivanjem sociokulturnoga i tehnološkoga sustava u sklopu globalnoga razvoja“. (Ibid.) Pišući o problemu propadanja različitih obrta (obično nazivanih tradicionalnima) pod naletom novih industrijskih zahtjeva, Rogić Nehajev naglašava kako „unutar različitih programa „kulturne akcije“ postoji zahtjev za obnovom tih obrta, kao utvrđenih kulturnih vrijednosti“ (Ibid.) te tvrdi da je eko-muzej ustanova gdje se „praksa, na tragu tog zahtjeva, može uspješno razviti“. (Ibid.: 15) Ekološka svijest i njena razvojna praksa teže zasnivanju takvih razvojnih i tehnoloških sustava u kojima minimalne razine samodostatnosti⁶² treba izgrađivati kao jednu od glavnih vrijednosti.

U eko-muzeju je moguće „pribirati znanja potrebna za takvo razvojno ponašanje, a također edukacijom pripremati prijem i oplodnju tih znanja“. (Ibid.)

---

⁶² Osnovno za život, hrana i energija.

Razvoj alternativne tehnološke svijesti, pak, teži stvaranju proizvodnih procesa po uzoru na prirodne. Iako eko-muzej ne može biti mjestom istraživanja takvih alternativnih tehnoloških prijedloga, ipak može biti mjestom gdje se pojedini takvi prijedlozi „eksperimentalno koriste, provjeravaju i gdje se znanje i informacije o njima pohranjuju i šire“. (Ibid.)

U svojevrsnome zaključku članka Rogić Nehajev ističe da i prijedlog o osnutku muzeja i ovakva argumentacija „zaslužuju punu pozornost“, ali je samu programsku artikulaciju ideje, kojom bi se predloženo i realiziralo, u ono doba smatrao „nedostatnom“. (Ibid.) Tu je „žurbu“ i plitku izloženost projekta donekle smatrao i opravdanom jer su u tadašnje vrijeme „i zgrade i ambijent pustinje-samostana Blaca bili izloženi prirodnom procesu propadanja s jedne te nestručnim intervencijama „različitih režima zaštite“ s druge strane“. (Ibid.)

Tada je, zanimljivo je spomenuti, kako bi se došlo do dokumenta i rada na kojemu bi se mogla temeljiti daljnja, stvarna akcija revitalizacije Blaca kao eko-muzeja, predlagao sljedeće (Ibid.):

- izradu stručne i teorijske podloge osnivanju eko-muzeja, s potrebnim kulturološkim, sociološkim, tehnološkim i povijesnim istraživanjima,
- izradu obrazložene programske osnove rada Blaca, smatrajući poticajnom ideju o Blacima kao lokalnoj zajednici koja živi sukladno odgovarajućim ekološkim vrijednostima, s jedne strane, a s druge strane, kao istraživačkom i edukacijskom centru,
- izradu modela osnovne organizacije eko-muzeja i njegova financiranja:
1) samofinanciranje, 2) povezivanje s turizmom, 3) povezivanje s obrazovnim sistemom i sistemom znanstvenih institucija te
- izradu provedbenoga urbanističkoga plana/projekta uređenja Blaca s fazama obnove.

Iz navedenoga možemo zaključiti da je projekt Pustinja Blaca kao eko-muzeja uvelike napredovao kroz zadnjih tridesetak godina, ali naravno, uvijek ostaje prostora i za daljnji napredak, na čemu se još uvijek radi i na čemu će se vjerojatno raditi još godinama.

Kada su u pitanju planovi za daljnji razvoj i revitalizaciju Blaca, sudeći prema podacima na stranicama Ministarstva, „u cilju promicanja integralne zaštite i podizanja svijesti o važnosti očuvanja kulturne i prirodne baštine Ministarstvo kulture RH i Splitsko-dalmatinska županija godinama osiguravaju stručnu i financijsku potporu ovome projektu koji se i dalje kontinuirano razvija. U sljedećoj fazi, osim nastavka sanacije i uređenja Muzeja, planira se unaprjeđenje muzejskoga programa prema ekomuzejskom konceptu i uspostavljanje rješenja za korištenje obnovljivih izvora energije i revitalizaciju gospodarstva. Muzej danas radi s minimalnim brojem zaposlenika i ograničenim kapacitetima, a kompletna revitalizacija ovoga područja u razdoblju od 2015. do 2020. godine značila bi i velike novosti u kulturnoj i turističkoj ponudi čitavoga područja zaštićenoga krajolika. Obnovom gospodarskih zgrada stvorila bi se domaća gastronomska ponuda, a Blaca bi, baš kao nekada, proizvodila vlastito vino, ulje i med. Ponovno bi se uspostavila zvjezdarnica don Nike Miličevića koja bi, uz suvremenu tehnologiju, mogla postati novom turističkom i znanstvenom atrakcijom Pustinje.“⁶³

U zaključku teksta napominje se da „kulturološke vrijednosti Pustinje čine baštinu koja svakako nalazi svoje mjesto i u Blacima sadašnjega vremena“.⁶⁴

---

⁶³ RH Ministarstvo kulture. *Pustinja Blaca – kulturni krajolik*. 5.5.2015. URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?ID=12269>. (4.7.2016.)

⁶⁴ Ibid.

7. Kulturni turizam – Pustinja Blaca u kontekstu hrvatskoga kulturnog razvitka

Kraj 20. stoljeća u muzejskome je smislu istovremeno označio prvu ozbiljno utemeljenu raspravu o problemima muzeja na otvorenom u Hrvatskoj i vrijeme stote obljetnice pojave prvog takvog muzeja u dalekoj Skandinaviji, na sjeveru Europe⁶⁵. Muzej na otvorenom postao je „skladna kombinacija prezentirane zaštićene kulturne baštine u prvenstveno seoskom prostoru te muzejskoga načina prikupljanja i tumačenja vrijednosti koje su nadživjele vrijeme i svjedoče o njemu“. (Maroević 2004: 65) Briga za seosku kulturnu baštinu u prostoru počela se javljati u Hrvatskoj početkom dvadesetoga stoljeća, „prvenstveno kao interes za seosku kuću kao oblikovni fenomen“. (Ibid.) Zanimljivo je da ideje ostvarenja muzeja na otvorenom seoskoga tipa nisu naišle na plodno tlo u kraškim i primorskim dijelovima Hrvatske. Resursi primorskih i dalmatinskih otoka mogli bi biti gotovo neograničeni kada bi se razvitak otoka uspjelo usmjeriti prema *održivome razvoju* u kojemu bi prirodni resursi kulturnoga i kultiviranoga krajolika, povezani s ljudskim nastambama i njihovim grupacijama od zaselaka do sela, omogućili „doživljaj i interpretaciju života u krajoliku, a time i turističku eksploataciju vrlo usmjernoga i ograničenoga tipa, ali vrhunskoga doživljaja“. (Ibid.: 66) Perspektiva muzeja na otvorenom u Hrvatskoj, piše Maroević, „trebala bi biti usmjerena prvenstveno prema očuvanju i interpretiranju integriranih vrijednosti kulturne i prirodne baštine. Temeljna potencijalna kvaliteta muzeja na otvorenom jest u uporabi prostora za interpretaciju sadržaja koji žive u prostoru. To znači stvaranje punktova u krajoliku, poput antena eko-muzeja, gdje će se moći doživjeti logičan suživot prirodnoga i kultiviranoga krajolika, sa svim značajkama ljudskom rukom stvorenoga ambijenta koje pridonose sagledavanju njegovih prirodnih i kulturnih kvaliteta. Tako bi se integracija prezentiranih arheoloških identiteta, povijesne parcelacije terena s izvornim putevima i tokovima rijeka, njegovanje autentičnih poljoprivrednih kultura, prezentacija napuštenih, a značajnih povijesnih lokaliteta mogla smatrati cjelovitim prikazom odnosa čovjeka prema okolini, sa svim povijesnim mijenama koje bi se mogle muzeološki interpretirati“.

---

⁶⁵ Skansen, Hazeliusov pokušaj da na mjestu stare utvrde iznad stockholmske luke prenese niz kuća razne namjene, provenijencije i vremena izgradnje, ostavio je vidna traga u povijesti muzejske djelatnosti u Europi, postao je termin za muzeje na otvorenom u nekim zemljama i označio nove puteve kojima se počela kretati europska, a usporedno s njom i američka muzeološka misao.

Raznolikost hrvatskoga krajolika, bogatstvo i rasprostranjenost kulturne i prirodne baštine, skladan suodnos gradova i sela, brojnost i očuvanost povijesnih gradova i vrijednih cjelina otvaraju velike mogućnosti „cjelovitoga državnog i specifičnoga regionalnog, a posebice značajnoga lokalnog pristupa utemeljenju dugoročnih koncepcija očuvanja, muzeološke interpretacije i korištenja takvih definiranih resursa“. (Ibid.: 67) Gospodarska opravdanost, tvrdi Maroević, svestrano predstavljanje posjetiteljima iz cijeloga svijeta te dugoročno njegovanje i razvijanje svijesti o vrijednostima vlastitoga tla i njegove baštine sadašnjim i budućim naraštajima, „vrijednosti su u čiji napredak vrijedi uložiti znanje i novac“. (Ibid.) „Tek treba otvoriti mogućnosti da se rezultati ovakvoga pristupa ugrade u kulturnu, prostornu i gospodarsku politiku hrvatske države, njezinih županija i lokalnih zajednica, a da se izbjegnu pseudostručni, ambiciozni a neutemeljeni, kratkoročni i primitivni pristupi“, zaključuje Maroević. (Ibid.)

Kultura predstavlja razvojnu snagu društva. Kulturna politika Republike Hrvatske počiva na „dva temeljna strategijska interesa: na održavanju i razvitku postojećih djelatnosti i potreba u kulturnome sektoru, uključujući i neka veća ulaganja, te na međusektorskoj suradnji i razvoju“. (Katunarić 2001: 15) Taj je interes u nas nov i u duhu je suvremenoga razvitka u zapadnim zemljama. Može se govoriti o užem i širem značenju kulture, odnosno o pojmovima „kultura-cilj“ i „kultura-sredstvo“ (kulturnim se djelovanjem postižu drugi ciljevi kao najvažniji). Trebalo bi izbjeći strogo odvajanje kulture radi kulture, na jednoj strani, i kulture radi ekonomskih i političkih ciljeva, na drugoj strani. Trebalo bi izbrisati granicu između elitne, tradicijske i masovne kulture te načiniti prohodne puteve do najvrednijih oblika tradicijske (pučke) kulture do najšire publike. „Cilj kulturnoga razvitka nije tek podizanje potrošačkoga ukusa stanovnika, nego i drugih potreba i vrijednosti, svega što stvara dojam o Hrvatskoj izvana i iznutra.“ (Ibid.) Već je istaknuta važnost usmjerenosti k održivome razvitku u kulturnome smislu. On se odnosi na razvitak ljudskih interesa i djelovanja koji sve manje opterećuju fond prirodnih rezervi zemlje i postojeće kapacitete infrastrukture i naseljenoga prostora, a istodobno potiču uživanje u starim i novostvorenim, materijalnim i nematerijalnim vrijednostima. Konkretniji oblici održivoga razvitka „pretpostavljaju racionalnija ulaganja, pobuđivanje zainteresiranosti domaćih i stranih posjetitelja za lokalni život (tradicijski kulturni običaji, autentičnost sredine), promišljeno povezivanje kulturnoga profesionalnog, amaterskog i alternativnog djelovanja, prepoznavanje vrijednosti ljudskoga rada i komunikacije itd.“, zaključuje Katunarić. (Ibid.: 16)

Kulturne prednosti Hrvatske su brojne: jedinstveni milje očuvao je karakter raskrižja kultura i civilizacija (raznovrsnost lokalnih identiteta), a kada se „takav kulturni milje dotjera kao nastavak ekološki zaštićene sredine i prirodnih ljepota, turizam dobiva privlačnu snagu i postaje jedinstvenim ili krajnjim odredištem u itinerarima posjetitelja“. (Ibid.: 35) Daniela Angelina Jelinčić tako posebno ističe problematiku „nepostojanja središnjega tijela koje bi savjetovalo, usmjeravalo i određivalo kriterije odnosno koordiniralo kulturno-turističke programe u Hrvatskoj i tako omogućilo stvaranje, primjerice, kulturnih itinerara, a sve u cilju što cjelovitije ponude“. (Jelinčić 2008: 12) Prema njoj, programi kulturnoga turizma u Hrvatskoj uglavnom su u rukama pojedinaca entuzijasta koji ih provode bez sustavnoga polazišta; dakle, možemo reći da su, što se tiče prisutnosti u kulturnome turizmu, država i sustav turističkih zajednica zakazali, ili barem nisu na dostatnoj razini.

Naravno, jedan od važnijih ciljeva kulturnog razvitka mora biti povećanje sredstava za financiranje kulture. Samo na održavanje i revitalizaciju Pustinje Blaca utroši se na milijune kuna godišnje. Osim toga, kulturna politika u današnje vrijeme sve više teži decentralizaciji. Također, afirmacija sudjelovanja u kulturi doprinosi kvaliteti života stanovništva. U slučaju Pustinje Blaca, već sam napominjala važnost sudjelovanja lokalnoga stanovništva u samome projektu. Revitalizacija Pustinje zapravo je oslonac revitalizacije tamošnjega kraja i života lokalnoga stanovništva. Jedan od ciljeva kulturnog djelovanja u Hrvatskoj svakako bi trebalo biti „izvlačenje muzejske djelatnosti iz stanja akutne recesije te afirmacija muzeja kao sastavnoga dijela zajednice i nastavka života baštine u novim oblicima suvremenosti“. (Katunarić 2001: 98)

Ovo se poglavlje dotiče kulturnoga turizma kao najzanemarenijega područja turističkoga razvitka Hrvatske. Kulturni se turizam, prema riječima D. A. Jelinčić, kao tema u Hrvatskoj dosad nije obrađivao u dovoljnoj mjeri, a i jedva je dotaknut kao samostalna tema. „Rijetki primjeri evidentiraju tu temu, ali u sklopu neke druge vrste turizma (npr. turizam gradova). To je vidljivo kao nedostatak u Vladinoj strategiji razvitka turizma, dok je u Vladinoj strategiji razvitka kulture postojeće, ali s naglaskom na slaboj koordinaciji sa sektorom turizma, što je neizostavno.“ (Jelinčić 2008: 14) Treba imati na umu da je turizam općenito od velikog značaja za Hrvatsku te bi se trebalo neprestano raditi na njegovom unapređenju na svim razinama, a neizostavno i na onoj kulturnoj. „Pritom bi osobito korisna mogla biti europska znanja te primjeri dobre prakse (Nizozemska, Italija, V. Britanija)“, naglašava Jelinčić. (Ibid.)

Ne postoji jedinstvena definicija kulturnoga turizma jer „stručnjaci koji se njime bave uzimaju u obzir ono što se zasniva na njihovu proizvodu i resursima s kojima rade. Neki ga nazivaju kulturnim turizmom, neki turizmom baštine, neki turizmom kulturne baštine. Svi ipak dijele istu odgovornost: upoznavanje turista s onim što naš grad, regiju ili državu čini različitim i zanimljivim, bez obzira na to je li to umjetnost, kultura, povijest ili sve zajedno.“ (Ibid.: 42) Prema Katunariću, „kulturni je turizam grana turizma koja koristi kulturne resurse, od spomenika i muzeja do narodnih običaja, u svrhu potpunijeg predstavljanja i oblikovanja pozitivne slike o zemlji“. (Katunarić 2001: 148) Prema Nuryantiju, „turizam vezan uz kulturu i kulturnu baštinu omogućuje opisivanje prošlosti u sadašnjosti“. (Jelinčić 2008: 25) Pustinja se Blaca savršeno uklapa u takvo viđenje kulturnoga turizma; ona je dokument prošlosti u sadašnjosti, svjedok i čuvar prošloga u modernome vremenu, u sebi objedinjuje kulturu i povijest.

Kulturu je vrlo važno promatrati kao proces jer je i turizam dinamična pojava; „oboje se kontinuirano mijenjaju“. (Ibid.: 26) Upravo ta njihova nestatičnost otežava njihovo definiranje. Želimo li kulturu definirati u odnosu na turizam, ističe Jelinčić, „izuzetno će nam važno biti njezino široko shvaćanje načina života zajednice: *Kultura se odnosi na skup vrijednosti, vjerovanja, ponašanja, simbola i oblika naučenog ponašanja lokalne zajednice. Može biti definirana i kao „način života“ koji društvo dijeli, a koji se prenosi s generacije na generaciju i za koji se smatra da je tipičan za određenu društvenu skupinu. Ona pokriva mnogo aspekata života zajednice, kako prošlih, tako i sadašnjih. Kada govorimo o prošlosti, ona se odnosi na pitanje baštine, a taj pojam uključuje prenošenje s prošlih generacija na sadašnje. On uključuje jedinstvena prirodna, povijesna i kulturna postignuća određenog područja i ljudi koji na njemu žive, koja se pamte ili čuvaju kako bi ih sadašnje i buduće generacije mogle iskusiti.*“ (Ibid.)

U UNESCO-voj Konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine kulturna je baština „pragmatično definirana i *odnosi se na spomenike, skupine građevina i lokaliteta koji imaju povijesnu, estetsku, arheološku, znanstvenu, etnološku ili antropološku vrijednost.*“ (Ibid.: 31) Pritom se skupine građevina odnose na „skupine samostojećih ili povezanih građevina koje zbog svoje arhitekture, homogenosti ili položaja u okolišu posjeduju izuzetnu univerzalnu vrijednost“, a lokaliteti na „čovjekova djela ili kombinirana djela prirode i čovjeka te područja koja uključuju arheološke lokalitete izuzetne univerzalne vrijednosti, povijesne, umjetničke ili znanstvene“. (Ibid.: 32) „Ograničenost je te definicije u tome što se ona odnosi samo na materijalnu dimenziju kulture“, napominje Jelinčić. (Ibid.)

Pojam kulturnoga turizma općenito se primjenjuje na putovanja koja uključuju posjet kulturnim resursima bez obzira na inicijalnu motivaciju. Međutim, kulturu ne obilježava samo posjet njezinu institucionaliziranome obliku, već ona može biti i nematerijalne prirode. UNESCO tako razlikuje „opipljivu⁶⁶ i neopipljivu⁶⁷ baštinu, odnosno materijalne i duhovne oblike kulture“. (Ibid.: 42)

Kulturni se turizam uglavnom oslanja na „obrazovanijega gosta sa specifičnim interesima, tako da postaje još značajniji, a sa segmentiranoga se tržišta premješta u sferu osnovnoga“. (Ibid.: 17) Kao „samo neke“ od prepoznatljivih problema u hrvatskome kulturnom turizmu, Jelinčić spominje „nepostojanje značajnijih kulturnih statistika u Hrvatskoj, nepostojanje studija kulturnoga menadžmenta, centraliziranost⁶⁸ sektora kulture i turizma u nekim segmentima, nepostojanje prepoznatljivoga kulturno-turističkog proizvoda, nedovoljno razvijenu svijest o važnosti kulturne baštine kod lokalne populacije (odnosno neznanje o vlastitoj baštini, njezinom potencijalu i dokazu o vlastitom identitetu), nedovoljno agresivan marketing, nedovoljnu suradnju spomenutih sektora te nepostojanje središnje „agencije“ koja bi imala savjetodavnu i druge funkcije za sve one koji provode programe kulturnoga turizma“. (Ibid.: 13)

U posljednjih nekoliko desetljeća vidljiv je sve veći privredni značaj turizma u većini europskih i značajnome broju svjetskih zemalja. Ne samo da donosi relevantnu zaradu, već je za mnoge države značajan izvozni proizvod, generator zapošljavanja i stvaranja novih radnih mjesta. „Iako se često promatra samo u okviru svojega gospodarskog aspekta, on nesumnjivo zadire i u socijalni, psihološki, ekološki, kulturni i druge aspekte života.“ (Ibid.: 15)

Kulturni turizam „kvalitetniji je oblik turizma od masovnog, premda čini malen dio ukupnoga broja turista, svega 2-4%“, obrazlaže Katunarić. (Katunarić 2001: 113) Kultura predstavlja djelatnost u kojoj „marketing postaje sve više zastupljen, ali i to je oblast koja se ne može potpuno smjestiti u klasu neprofitabilnih“, tvrdi Krivošejev. (Krivošejev 2009: 64)

---

⁶⁶ engl. *tangible heritage*

⁶⁷ engl. *intangible heritage*

⁶⁸ Ili nedovoljnu decentraliziranost.

Prema podacima Svjetske turističke organizacije⁶⁹, u 2004. godini bilo je 763 000 000 međunarodnih turističkih dolazaka, a stopa rasta iznosila je oko 11% u odnosu na 2003. godinu. To je dosad najviša izmjerena stopa od 1980. godine koja je prvi put dosegla dvoznamenkastu brojku. „WTO predviđa da će se broj dolazaka i prihodi od svjetskoga turizma 2020. godine utrostručiti⁷⁰.“ (Jelinčić 2008: 15) Podaci WTO-a pokazuju i sve veći rast kulturnoga turizma u svijetu. Stručnjaci predviđaju da će do 2020. godine „prosječna godišnja stopa rasta kulturnoga turizma iznositi 15% (a tek 4% za ukupni turizam u svijetu)“. (Ibid.: 17)

Daniela Angelina Jelinčić smatra da Hrvatska, slijedeći europske trendove, „ima mogućnost razvoja kulturnoga turizma na dvojak način: kao dopunu masovnome turizmu u obalnim destinacijama i kao osnovnu ponudu, osobito u kontinentalnim destinacijama i obalnome zaleđu“. (Ibid.: 22)

Rekla bih da se u takvo promišljanje savršeno uklapa i Pustinja Blaca koja na kulturno-turističkoj karti Hrvatske i hrvatske obale može zauzimati sve značajnije mjesto, a kojoj u prilog idu i trendovi odnosno tendencije u suvremenome razvoju turizma, sve više okrenutoga pojedincu, među kojima su produljenje turističke sezone, sve izraženija ekološka svijest turista (posebna pozornost posvećuje se zaštiti okoliša), raznolikost turističke ponude (sve veća zastupljenost malih i srednje velikih građevina obiteljskoga i sličnog tipa), orijentacija modernih turista na velike gradove, egzotične i slične turističke destinacije te širi prostor oko turističkih mjesta itd. (Ibid.: 19) „Kultura i umjetnost privlače sve više turista među onima koji već klasično daju prednost odmorišno-dokoličarskim aktivnostima.“, ističe Jelinčić. (Ibid.)

Zanimljivo je napomenuti i da određene destinacije često i nemaju velikih turističkih resursa koji bi mogli poslužiti kao osnova za razvoj masovnoga turizma pa pribjegnu „stvaranju manjega, ali autentičnoga turističkog proizvoda vezanoga uz kulturu i upravo na taj način stvaraju imidž, odnosno identitet destinacije“. (Ibid.: 22) Pustinja Blaca ima neosporan potencijal stvaranja takvoga identiteta u okviru otoka Brača, ali i šire: srednjedalmatinskoga područja, a na kraju krajeva, i same Hrvatske.

---

⁶⁹ *World Tourism Organizaton* (WTO)

⁷⁰ U odnosu na 1995. godinu, koja se računa kao polazna godina za mjerenja vizije turizma.

Kultura može biti profitabilna. Suradnja s turističkim sektorom čini se idealnom, napominje Jelinčić, za promidžbu kulture jer se turistički tržišni interes usmjerio na kulturne resurse, bili oni materijalni ili nematerijalni. To mijenja „ne samo način privređivanja u kulturi, već i koncept „kulturne ustanove“; ona više nije pasivan kulturni resurs, već počinje aktivno sudjelovati u konkurentnome kulturnom tržištu, mijenja ne samo način privređivanja već i strukturnu organizaciju rada, uvodi aktivniju promidžbu, kreira nove kulturne proizvode te postaje ekonomska kategorija.“ (Ibid.: 23)

Primijenimo li navedeno na kontekst Pustinja Blaca, možemo zaključiti da ona nema pasivnu ulogu u kulturnome i turističkome razvoju Hrvatske. Uz odgovarajuću aktivnu promidžbu, ona može značajno doprinijeti promidžbi hrvatske kulture i turizma te ne samo oživjeti taj kraj, revitalizirati ga u suradnji s lokalnim stanovništvom, već i privući znatan broj domaćih i stranih posjetitelja, kako u sama Blaca, tako i u njoj gravitirajuća područja na Braču i okolnome priobalju.

8. Moj posjet Pustinji Blaca

Živimo u vremenu u kojem nestaju kulturne, socijalne i prostorne barijere ili su te granice barem zamagljene. U takvim je okolnostima potreba za očuvanjem tradicije i identiteta sve jasnija i potrebnija. U skladu s tim, razmišljam o sljedećem: iako je Pustinja Blaca opstala kao svećenička zadruga kroz 413 godina te nakon toga nastavila sa svojim postojanjem u novom, muzeološkom ruhu, možda ju je upravo sada, u 21. stoljeću, najpotrebnije prepoznati u njezinoj ljepoti i značaju. U doba užurbanosti i naglašene svjetovnosti, ona unosi dašak duhovnosti, ali je istovremeno i podsjetnik na jedan mirniji, povučeniji, skromniji, tiši i osamljeniji način života.

Posjet Pustinji Blaca jedinstveno je iskustvo. Cijelo mjesto djeluje pomalo nestvarno i gotovo filmski; već je iz daljine jasno da nije riječ o svakidašnjemu prizoru u našim krajevima. Blaca sam prvi puta posjetila sredinom kolovoza 2015. godine, u jutarnjim satima. Odlučivši se put Blaca krenuti morskim putem, već smo se u zoru iz milnarske luke otisnuli na pučinu. Dvosatno putovanje s pogledom na predivan krajolik i bračke uvale djeluje dovoljno živopisno samo po sebi, a savršeno je zaokruženo pristajanjem u uvalu Blaca odnosno Popovu valu. Do same Pustinje predstoji još gotovo sat vremena hoda. Put je prohodan i prošaran raskošnom prirodnom okolinom te pogledom na visoke stijene i špilje, kao i poneki ruševni i napušteni stambeni objekt. Tijekom tih sat vremena nismo nikoga susreli, ali čim smo se približili muzejskoj ustanovi, situacija se promijenila (zaključak bi bio da je mnogo više ljudi tamo prispjelo kopnenim putem). S obzirom na to da nisam znala što točno očekivati što se broja posjetitelja tiče, mogu reći da me njihova brojnost iznenadila.

Braća Zoran i Luka Vranjičić dugogodišnji su djelatnici muzeja koji rade kao tamošnji čuvari, a tijekom sezone vode skupine turista kroz muzej poput pravih muzejskih kustosa. Time na neki način nastavljaju obiteljsku tradiciju; naime, njihov je otac čitavoga života radio kao čuvar u Blacima. Možda je zanimljivo napomenuti da svakodnevno propješače više od pet kilometara do Pustinje i rade u uvjetima bez struje i tekuće vode. U našoj je grupi, koju je vodio Zoran Vranjičić, osim nas troje bilo još desetak ljudi, uglavnom stranaca. Obilazak nije trajao dugo, a i prije njegovoga kraja Luka Vranjičić otpočeo je s vodstvom druge skupine koja je bila još brojnija od naše. Njih je u stopu pratila i skupina francuskih turista koja je imala vlastitoga vodiča i prevoditelja (iz konteksta se moglo zaključiti da dotični često dovodi turiste u Blaca).

Po prestanku obilaska naišli smo na desetak novih turista koji su strpljivo čekali sljedeću turu, a i odlazeći iz Pustinje nailazili smo na mnogo posjetitelja koji su tek pristizali.

Prelazeći iz jedne prostorije u drugu i diveći se inventaru svake nove na koju se nailazi i *otkriva* (jer svaka čuva nešto posebno, makar bila riječ o detaljima), možete od vodiča čuti ponešto zanimljivo o izloženim slikama (npr. ima tu i predstavnika Venecijanske škole), knjigama na latinici, glagoljici te tiskanoj bosančici, satovima, namještaju, glasoviru, košnicama, običajima, rutini, radu i navikama ljudi koji su tamo, među tim zidovima koji i danas tiho pričaju o prošlim vremenima, proveli mnoge godine svojega života, a mnogi od njih ostali i zauvijek.

Naime, ispred malene crkve koju smo također tom prigodom posjetili (i čije orgulje danas – ili zasad – nisu u funkciji), nalaze se tri, tek skromno označena groba, bez nadgrobnih ploča, u koja su položeni ostaci čak 74 osobe, što svećenika, što njihovih slugu. Zanimljivo je promatrati to zdanje u kamenu, ostatke vinove loze i panoramu raskošne prirode u pozadini, a pritom biti svjestan duge i bogate povijesti koja je tim mjestom obgrljena, donekle i dalje sakrivena, a donekle ipak otkrivena. Stojeći ispred te davno izgrađene crkve, spajajući u glavi svjetovno i duhovno, jer Blaca predstavljaju upravo jedan takav savršeni spoj, neće vam promaknuti prizor turista koji neopterećeno, gotovo nesvjesno, šecu preko kamenih ploča s uklesanim kaležom, kojima su pokrivena grobna mjesta blatačkih pokojnika.

U radnoj sobi Nikole Miličevića, pored pokućstva, u vitrini su izloženi uporabni predmeti i dnevnik koji je don Nikola svakodnevno pisao. Dnevnik je otvoren i izložen na stranici koja datira iz 19. travnja 1912. godine⁷¹, a na kojoj lijepim, jasnim, čitkim rukopisom stoji zapis o „sviranju glasovira“ ujutro te o vijesti koja je do Blaca stigla toga popodneva, onu o „potonuću Titanica“, kada se „utopilo oko 1200 ljudi“.

Vodič nam je nadalje skrenuo pozornost na veliku blatačku kolekciju satova koja je brojala preko 150 primjeraka, napomenuvši da je jedan stigao iz Londona davne 1700. godine. To je samo jedan od brojnih vrijednih predmeta pristiglih u Blaca iz *bijeloga svijeta*. Tako je 1926. godine kupljen te iz Njemačke dostavljen teleskop (tada najveći na Balkanu!) za kojega je izdvojen cijeli godišnji prihod Pustinje. Pomoću spomenutog teleskopa Nikola Miličević kasnije je otkrio dva kometa te ostavio neizbrisiv trag u svjetskoj astronomiji. Zanimljivo je znati da su još donedavno na blatačku adresu pristizala izdanja etabliranih svjetskih astronomskih časopisa, a knjige iz astronomije čak iz Washingtona sve do 2001. godine.

---

⁷¹ Slavni putnički brod *Titanic* potonuo je u noći s 14. na 15. travanj 1912. godine.

Kada je glasovir⁷² iz Beča te potom preko Zadra do uvale Blaca dopremljen brodom, dvanaestorica su ga teška strmom stazom na leđima nosila od luke u podnožju do eremitaže i upraviteljevog dnevnog boravka. Don Niko tom ih je prigodom cijelim putem pojiio vinom iz mijeha, a naš vodič nije propustio napomenuti da se radilo o količini od 56 litara (i to misnoga) vina kroz 8 sati, koliko je taj napor trajao.

Vodič nam je kroz priču tako približio još poneke detalje i posebnost blatačke Pustinje i tamošnjega načina života i običaja: već sam spomenula da je u kominu (u ognjištu) stalno gorjela vatra koja se gasila samo na Veliki četvrtak, kada bi se blagoslivljala te ponovno palila. Tijekom posjeta saznala sam još jednu zanimljivost vezanu uz taj običaj – svaki je učenik donosio po jedan komad drva dnevno za potpalu te tako *plácao* školu koju su tamo pohodili.

Spomenut će se da je blatačka tiskara prva privatna tiskara na otoku te šire u Dalmaciji, što nas može dodatno potaknuti na osvještavanje svojevrsnoga pionirskog karaktera Pustinje i ljudi koji su tamo godinama, desetljećima, stoljećima djelovali. Na mnoge načine oni su svojim raznovrsnim interesima, talentima i nadahnutim djelovanjem utabali put drugima, usto njegujući skromnost i visoku organiziranost rada. Tako su, naprimjer, vodili precizne zapisnike o tome koliko meda daje koja košnica. Podsjećam da šećer nisu uopće koristili, već samo med. Po tim su kamenim košnicama (jedinim kamenim košnicama na svijetu!), koje su davale do 3000 kg meda godišnje, a na prijelazu stoljeća više meda nego cijela Dalmacija – 10 tona⁷³, i danas nadaleko poznati.

Uza sve nabrojano, na kraju ovoga poglavlja naglasit ću zanimljivu činjenicu koja nimalo ne čudi, ali ipak savršeno sumira, ističe i zaokružuje smisao napisanoga: polovicom 18. stoljeća bogatstvo Pustinje bilo je veće nego cijeloga preostalog Brača zajedno.

---

⁷² Don Niko Miličević stariji darovao ga je svome nećaku don Niki ml. nakon njegove mature 1905. godine.

⁷³ HRT vijesti. 25.5.2015. URL: <http://vijesti.hrt.hr/117378/kamere-htv-a-u-pustinji-blaca>. (2.4.2016.)

9. Zaključak

Zaslužno mjesto na Pristupnoj listi kulturnih dobara UNESCO-a te nominacija za nagradu Vijeća Europe Landscape Award samo su dio onoga što svjedoči o jedinstvenosti i mnogostrukoj vrijednosti eko-muzeja Pustinja Blaca te višestoljetnoj bogatoj povijesti koja je prethodila njegovoj muzealizaciji. Taj je kulturni spomenik uistinu biser otoka Brača te dalmatinske i hrvatske kulture, a neosporna je njegova kulturna, turistička i povijesna važnost za naše podneblje. U ovome sam se radu dotaknula brojnih zanimljivosti iz njegove prošlosti kako bih potkrijepila važnost njegove uloge u sadašnjosti i suvremenoj otočnoj i hrvatskoj kulturnoj stvarnosti te kroz više poglavlja stvorila sliku o tome što se sada poduzima po pitanju revitalizacije Pustinja Blaca, kao i o smjernicama za njezinu budućnost.

Rad je nastao iz potaknutosti željom za zaokruženom, cjelovitom pričom o korijenima i danas muzealiziranim izdancima Pustinja Blaca, iz potrebe da se spozna gotovo živa povijest koja još uvijek diše među njenim zidovima, a koja je vrijedna osvještavanja činjenice da je na ovome mjestu više od četiri stotine godina obitavala zajednica koja je radom, trudom, produhovljenošću i zalaganjem na toj škrtoj zemlji i u teškim uvjetima uspjela izgraditi oazu vrijednu divljenja. Ne čudi da Pustinju Blaca nazivamo spomenikom, ne čudi da je baš na ovome mjestu niknuo eko-muzej čija je ljepota danas dostupna mnogima. Čak se i nešto teža dostupnost i prohodnost do samoga eko-muzeja kao salivene uklapaju o priču o pustinjacima na osami koji su baš na takvome terenu svakoga dana radili, prolazili, prenosili teret, kultivirali i održavali brojne kulture, ostavljajući nam tragove koje danas možemo istražiti u kulturno-turističkome smislu i na neki se način vratiti njima, njihovim ostvarenjima, težnjama i njihovome dobu.

Pišući ovaj rad, osjećala sam potrebu za prenošenjem zanimljivih saznanja i spoznaja o ovome *gradu u malom* koji izgleda kao poprište radnje danas popularnih serija o mističnim i arhaičnim vremenima, a nalazi se na jednom živome hrvatskom otoku čijemu dodatnome oživljavanju uvelike doprinosi te ubuduće može još više doprinijeti. Htjela sam pridonijeti promidžbi prekrasne Pustinja Blaca i potonjega eko-muzeja, a osim napismeno, činim to tako da preporučam i posjet Blacima, jer to je najbolji način da se opisano uistinu oživi i doživi, čemu svjedoče brojni pozitivni dojmovi koje ambijent Pustinja ostavlja na – nadam se sve brojnije – posjetitelje.

10. Literatura

Babić, Darko. *Iskustva i (skrivena) vrijednosti eko-muzeja*. // Etnološka istraživanja 14 (2009), str. 221-236.

Batelja, Juraj (1992) *Svećenička pustinja Blaca*. Zagreb

Jelinčić, Daniela Angelina (2008) *Abeceda kulturnog turizma*. Zagreb: Meandarmedia/Meandar

Katunarić, Vjeran, Cvjetičanin, Biserka (2001) *Hrvatska u 21. stoljeću: strategija kulturnog razvitka – nacrt*. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Biblioteka Kulturni razvitak; knj. 1

Kečkemet, Duško (1998) *Brač*. Supetar: Brački zbornik

Krivošejev, Vladimir (2009) *Muzeji, publika, marketing: stalne muzejske postavke i njegova visost posetilac*. Valjevo: Narodni muzej

Krivošejev, Vladimir (2012) *Muzeji, menadžment, turizam: ka savremenom muzeju, od teorije do prakse*. Beograd: Obrazovni informator

Marinković, Ivan (1993) *Samostani otoka Brača*. Bol: Galerija umjetnina „Branko Dešković“ i Supetar: Fond za kulturu Općine Brač

Maroević, Ivo (1993) *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Maroević, Ivo (2004) *Baštinom u svijet: muzeološke teme, zaštita spomenika, arhitektura*. Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak

Miličević, Nikola (1897) *Povijesne crtice o Pustinji Blaca na otoku Braču*. Blaca

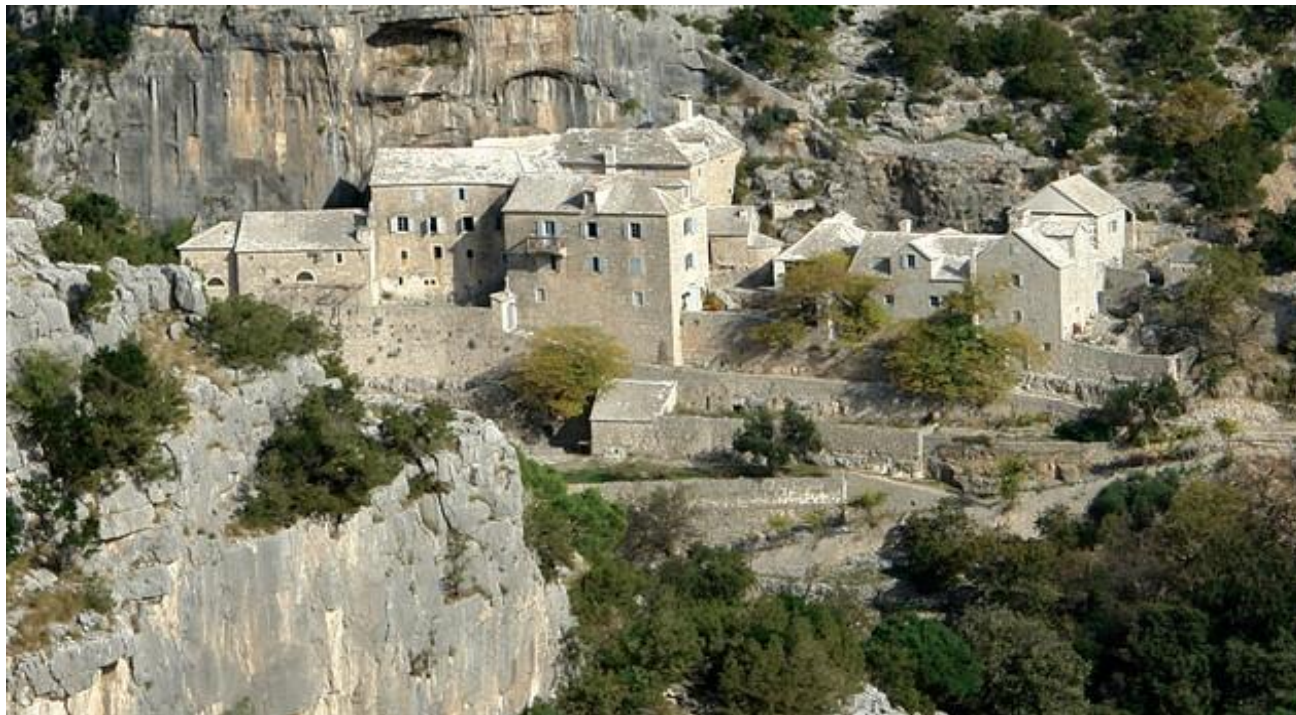
Rogić Nehajev, I. *Pustinja Blaca kao ekomuzej. // Čovjek i prostor: arhitektura, kiparstvo, slikarstvo i primijenjena umjetnost*, God. 31 (1984), 11=380, str. 14-15.

Šimunović, Petar (1975) *Brač*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske

Vlahović, Darko (2010) *Pustinja Blaca. Moć malih svjetova*. Zagreb: Netgen

Vrsalović, Dasen (1968) *Povijest otoka Brača*. Supetar: Skupština općine Brač

11. Prilozi

Sl. 1. Pustinja Blaca; autor fotografije: Robert Barilla, URL: <http://m.tportal.hr/vijesti/370465/Evo-zasto-Pustinja-Blaca-zasluzuje-europsku-nagradu.html> (20.5.2016.)

Sl. 2. Pustinja Blaca; URL: <http://pixdaus.com/blaca-monastery-on-the-island-of-brac-croatia/items/view/178902/> (20.5.2016.)

Sl. 3. Pustinja Blaca iz ptičje perspektive; autor fotografije: Marko Jakelić, URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11740> (20.5.2016.)

Sl. 4. Pustinja Blaca; URL: <http://www.dinaridestrails.org/staze/otok-brac-supetar-pustinja-blaca/> (20.5.2016.)

Sl. 5. Pustinja Blaca na karti otoka Brača; URL: <http://www.bracinfo.com/hr/> (20.5.2016.)

Sl. 6. Putokaz u Popovoj vali; autor fotografije: Rita Guić, 14.8.2015.

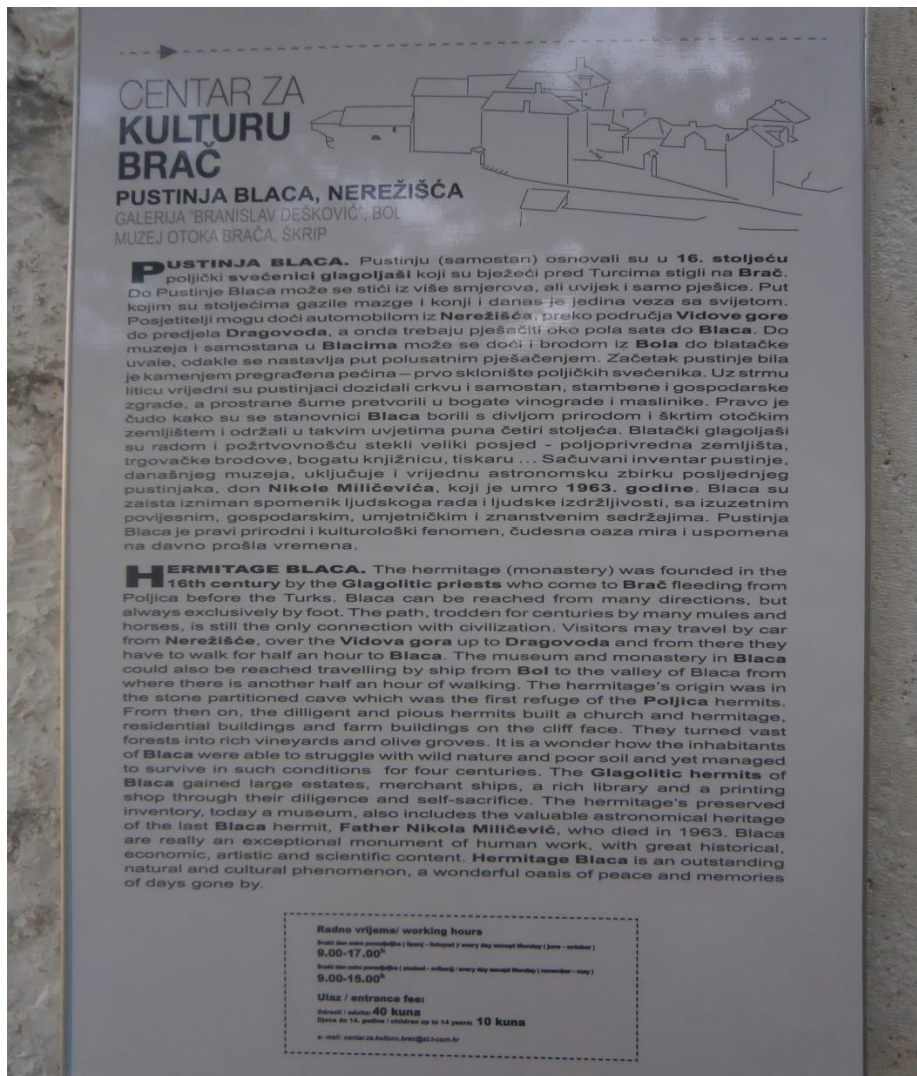
Sl. 7. Strmi prilaz Pustinji Blaca; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 8. i 9. Gustirna ispred ulaza u muzej; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 10. Ulaz u muzej; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 11. Natpis na ulazu u muzej na hrvatskom i engleskom; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 12. Zanimljiv detalj na zidiću pored ulaza u muzej; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 13. Pustinja Blaca; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 14. Posjetitelji Pustinja Blaca gledaju prema Popovoj vali; fotografija: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 15. i 16. Zgrade muzeja u Blacima; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 17. Zgrada muzeja u Blacima; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 18. gore i dolje: Zgrada muzeja u Blacima s uklesanim „1750“ na dimnjaku; autor fotografija: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 19. Crkva u Pustinji Blaca; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 20. Vanjski prostor muzeja u Blacima; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

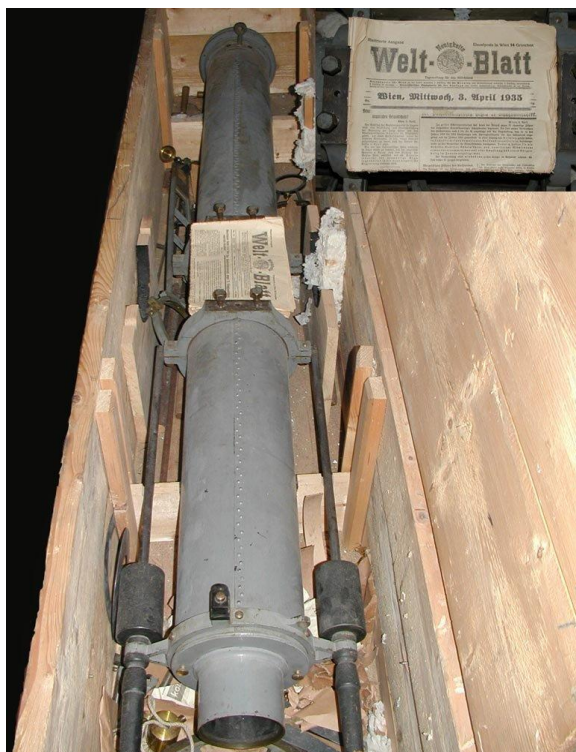
Sl. 21. Ostaci poznatih blatačkih kamenih košnica; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 22. Krovovi zgrada muzeja u Blacima pored kamenih košnica; autor fotografije: Lukrecija Guić, 14.8.2015.

Sl. 23. Blatački opservatorij, opremljen knjižnicom, instrumentima i teleskopima; URL: <http://hotspots.net.hr/2014/09/top-5-lokacija-na-otoku-bracu-koje-morate-posjetiti/> i sl. 24. Don Nikola Miličević, URL: <http://www.zvezdarnica.com/astronomija/osvrt/pustinja-blaca-brac/659> (20.5.2016.)

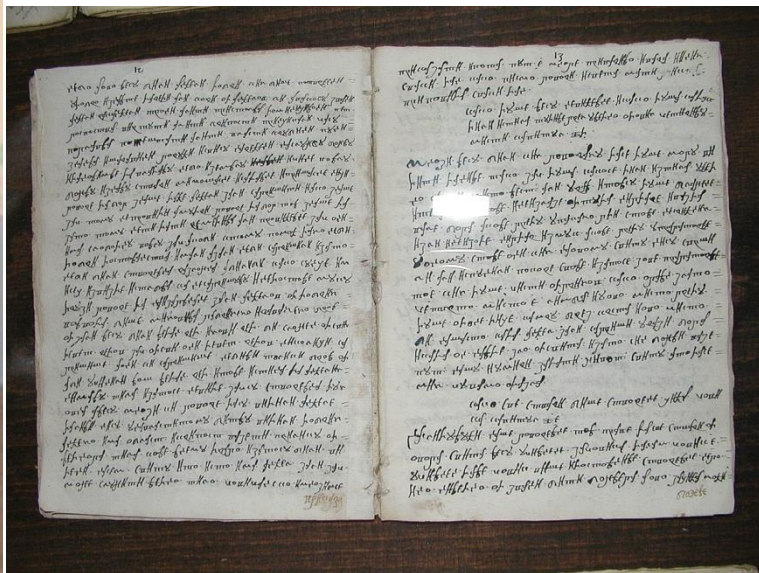

Sl. 25. Dio postava muzeja poznati je Brennerov teleskop iz 1926. godine, tada najjači po snazi na Balkanu. Ovaj teleskop, koji zajedno s postoljem teži pola tone, pustinjaci su dovukli na mazgi (don Nikola Miličević); URL: <http://www.zvezdarnica.com/astronomija/osvrt/pustinja-blaca-brac/659> (21.5.2016)

Sl. 26. gore: glasovir don Nike Miličevića mladega u sobi sa slikama i namještajem; autor fotografije: Robert Barilla, URL: <http://m.tportal.hr/galerija?galleryId=34737&img=3&return=> (21.5.2016.) i sl. 27. dolje, autor fotografije: Boris Kačan, URL: <http://www.pticica.com/slike/pustinja-blaca-samostan/522581> (21.5.2016.)

Sl. 28. Radni stol, samo dio staroga i bogatoga namještaja u Blacima; autor fotografije: Robert Barilla, URL: <http://m.tportal.hr/galerija?galleryId=34737&img=3&return=> (21.5.2016.) i sl. 29. Stari rukopis; URL:https://hr.wikipedia.org/wiki/Pustinja_Blaca#/media/File:Alte_schrift_eremitage_blaca_brac_kroatie_n.JPG (215.2016.)

Sl. 30. Oružje u blatačkoj oružarnici; autor fotografije: Robert Barilla, URL: <http://m.tportal.hr/galerija?galleryId=34737&img=3&return=> (21.5.2016.)

Sl. 31. Stara samostanska kuhinja; URL:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Pustinja_Blaca#/media/File:Alte_k%C3%BCche_eremitage_blaca_brac_kroatien.JPG (21.5.2016.)

Sl. 32. Samostanska učionica; URL:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Pustinja_Blaca#/media/File:Schule_eremitage_blaca_brac_kroatien.JPG (21.5.2016.)

Sl. 33., gore: Gramofon i tiskara i sl. 34., dolje: Samostansko kozarstvo; URL: https://hr.wikipedia.org/wiki/Pustinja_Blaca#/media/File:Grammophon_buchpresse_eremitage_blaca_bra_c_kroatien.JPG (21.5.2016.)

Sl. 35. Građevinska sanacija na muzejskim zgradama; autor fotografije: Predrag Mandić, URL: <http://www.mdc.hr/hr/kalendar-dogadanja/?t=o?vid=1535&d=28-2-2015> (21.5.2016.)

Sl. 36. Građevinska sanacija na okolnim stijenama – izoliranost položaja i status zaštite krajolika učinili su radove još zahtjevnijima; autor fotografije: Jasna Damjanović, URL: <http://www.mdc.hr/hr/kalendar-dogadanja/?t=o?vid=1535&d=28-2-2015> (21.5.2016.)

Sl. 37. Zadržavanje prepoznatljivosti prostora kroz obnovu elemenata karakterističnih za lokalni krajolik – obnova suhozida; foto: Vanja Kovačić, URL: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11740> (21.5.2016.)

Sl. 38. Revitalizacija tradicijskih gospodarskih aktivnosti; autor fotografije: Marko Jakelić, <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11740> (21.5.2016.)

Sl. 39. Godišnje hodočašće do Pustinja Blaca povodom blagdana Gospe Blatačke okuplja velik broj ljudi; autor fotografije: Branko Galić, <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11740> (21.5.2016.)

Sl. 40. Drvene markacije uklopljene u krajolik; autor fotografije: Tom Dubravec, <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11740> (21.5.2016.)